

ISSN 2414-9012
ISSN (Online) 2616-8766

НАУКОВИЙ
ВІСНИК

HISTORY
JOURNAL

ЧЕРНІВЕЦЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ
ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

OF YURIY FEDKOVYCH
CHERNIVTSI NATIONAL
UNIVERSITY

Рік заснування 1996

Foundation year 1996

№ 2/2020 (52)

№ 2/2020 (52)

ІСТОРИЯ

HISTORY
SCIENCES

Чернівці
Чернівецький національний
університет
2020

Chernivtsi
Chernivtsi National
University
2020

Друкується за ухвалою вченої ради
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
*Журнал входить до переліку наукових фахових видань
України з історичних наук категорія «Б»*
Наказ Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03. 2020 р.
Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21905-11805ПР від 05.02.2016 р.
Журнал індексується науково-метричною базою *Index Copernicus*
Веб-сайт: <http://hj.chnu.edu.ua>

Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія
Ч-49 **Федьковича** : Історія. – Чернівці : Чернівецький університет, 2020. – № 2. – 160 с.
<https://doi.org/10.31861/hj2020.52>
ISSN 2414-9012
ISSN (Online) 2616-8766

Тематика наукового вісника охоплює питання історії України, всесвітньої історії, політичної історії, археології, етнології, спеціальних історичних дисциплін та краєзнавства.

У збірнику публікуються дослідницькі роботи та рецензії. Статті друкуються українською, російською, польською, румунською, англійською, німецькою та французькою мовами.

Редколегія випуску:

Олександр Филипчук, канд. іст. наук, наук. редактор (Чернівці, Україна);
Олександр Добржанський, д-р іст. наук, заст. наукового редактора (Чернівці, Україна);
Василь Ботушанський, д-р іст. наук, заступник наукового редактора (Чернівці, Україна);
Богдан Боднарюк, д-р іст. наук (Чернівці, Україна);
Степан Борчук, д-р іст. наук (Івано-Франківськ, Україна);
Юрій Макар, д-р іст. наук (Чернівці, Україна);
Анджей Гіль, д-р іст. наук (Люблін, Польща);
Роман Дрозд, д-р іст. наук (Слупськ, Польща);
Лізавета Дубінка-Гуца, канд. іст. наук (Копенгаген, Данія);
Оксана Каліщук, д-р іст. наук (Луцьк, Україна);
Мирослав Кметь, д-р іст. наук (Банська Бистриця, Словаччина);
Ігор Крючков, д-р іст. наук (Ставрополь, Росія);
Антоній Мойсей, д-р іст. наук (Чернівці, Україна);
Штефан Пурич, д-р іст. наук (Сучава, Румунія);
Олександр Сич, д-р іст. наук (Чернівці, Україна);
Людмила Стрільчук, д-р іст. наук (Луцьк, Україна);
Вікторія Тельвак, канд. іст. наук (Дрогобич, Україна);
Сергій Троян, д-р іст. наук (Київ, Україна);
Володимр Фісанов, д-р іст. наук (Чернівці, Україна);
Михайло Чучко, д-р іст. наук (Чернівці, Україна);
Микола Гуйванюк, канд. іст. наук, відповідальний редактор (Чернівці, Україна).

Адреса редколегії: Україна, 58012, м. Чернівці, вул. Коцюбинського, 2,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, факультет історії, політології та
міжнародних відносин, тел. (0372) 52-19-94
E-mail: o.dobrzanskiy@chnu.edu.ua

Published by Academic Council
of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

Academic Journal Category B by Ministry of Education and Science of Ukraine
17.03. 2020 № 409

Certificate of registration KB № 21905-11805ПП 05.02.2016
The journal is indexed by scientific-metric base Index Copernicus
Website: <http://hj.chnu.edu.ua>

History Journal of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. – Chernivtsi:
Ч-49 Chernivtsi University, 2020. – № 2. – 160 p.
<https://doi.org/10.31861/hj2020.51>
ISSN 2414-9012
ISSN (Online) 2616-8766

The Journal keeps readers up-to-date with concise, thoughtful reviews of key topics on all aspects of the History of Ukraine, World History, Political History, Archeology, Ethnology, Anthropology and Regional Studies. The backbone of the Journal comprises research and reviews. Languages: Ukrainian, Russian, Polish, Romanian, English, German and French.

Editorial Board:

Oleksandr Fylypchuk, PhD in History, Editor-in-Chief (Chernivtsi, Ukraine);
Oleksandr Dobrzhanskyi, Doctor of History, Deputy Editor-in-Chief (Chernivtsi, Ukraine);
Vasyl Botushanskyi, Doctor of History, Deputy Editor-in-Chief (Chernivtsi, Ukraine);
Bohdan Bodnariuk, Doctor of History (Chernivtsi, Ukraine);
Stepan Borchuk, Doctor of History (Ivano-Frankivsk, Ukraine);
Yurii Makar, Doctor of History (Chernivtsi, Ukraine);
Andrzej Gil, Doctor of History (Lublin, Poland);
Roman Drozd, Doctor of History (Slupsk, Poland);
Lizaveta Dubinka-Guscha, PhD in History (Copenhagen, Denmark);
Oksana Kalishchuk, Doctor of History (Lutsk, Ukraine);
Myroslav Kmet', Doctor of History (Banska Bystrica, Slovakia);
Igor Kriuchkov, Doctor of History (Stavropol, Russia);
Anthonii Moisey, Doctor of History (Chernivtsi, Ukraine);
Stefan Purich, Doctor of History (Suceava, Romania);
Oleksandr Sych, Doctor of History (Chernivtsi, Ukraine);
Liudmyla Strilchuk, Doctor of History (Lutsk, Ukraine);
Victoria Telvak, PhD in History (Drohobych Ukraine);
Serhii Troian, Doctor of History (Kyiv, Ukraine);
Volodymyr Fisanov, Doctor of History (Chernivtsi, Ukraine);
Mychailo Chuchko, Doctor of History (Chernivtsi, Ukraine);
Mykola Huivaniuk, PhD in History, Executive Editor (Chernivtsi, Ukraine).

Editorial Address: 58012, Chernivtsi, Kotsiubynskyi Str. 2, Ukraine, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, College of History, Political Science and International Studies, Tel. (0372) 52-19-94
Email: o.dobrzhanskiy@chnu.edu.ua

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Ботушанський В., Добржанський О. ТРИДЦЯТИРІЧНИЙ ЮВІЛЕЙ КАФЕДРИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ЧЕРНІВЕЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА	6-25
Botushanskyi V., Dobrzhanskyi O. THIRTY-YEAR ANNIVERSARY OF THE DEPARTMENT OF HISTORY OF UKRAINE OF YURIY FEDKOVYCH CHERNIVTSI NATIONAL UNIVERSITY	6-25
Ткачук А. КРИМСЬКИЙ ЧИННИК В ТУРЕЦЬКО-РОСІЙСЬКИХ ВІДНОСИНАХ СЕРЕДИНИ XVIII ст.	26-34
Tkachuk A. CRIMEA FACTOR IN TURKISH-RUSSIAN RELATIONS IN THE MIDDLE OF THE 18th CENTURY	26-34
Яворські П. СЕСТРИНСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗГРОМАДЖЕННЯ СЛУГ СЕСТЕР СТАРОГО МІСТА У СХІДНІЙ МАЛІЙ ПОЛЬЩІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX ст.	35-44
Jaworski P. DZIAŁALNOŚĆ OPIEKUŃCZA ZGROMADZENIA SIÓSTR SŁUŻEBNICZEK STAROWIEJSKICH W MAŁOPOLSCE WSCHODNIEJ W II POŁOWIE XIX WIEKU	35-44
Кошель О. РОЛЬ ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ У ЗАХИСТІ ПРАВ І СВОБОД СЕЛЯНСТВА (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX – ПОЧАТОК XX ст.)	45-51
Koshel O. THE ROLE OF THE ORTHODOX CLERGY OF THE RIGHT BANK UKRAINE IN THE PROTECTION OF THE RIGHTS AND FREEDOMS OF THE PEASANTRY (SECOND HALF OF THE 19th – THE BEGINNING OF THE 20th CENTURY)	45-51
Шологон Л., Вичівський П. НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ РУХ УКРАЇНЦІВ ГАЛИЧИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX ст. КРІЗЬ ПРИЗМУ СУЧАСНОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ	52-61
Shologon L., Vychivskiy P. NATIONAL- CULTURAL MOVEMENT OF UKRAINIANS OF GALICIA IN THE SECOND HALF OF THE 19th – EARLY 20th CENTURY THROUGH THE PRISM OF MODERN HISTORIOGRAPHY	52-61
Королько А. МУЗИЧНО-ХОРОВЕ ТОВАРИСТВО «СНЯТИНСЬКИЙ БОЯН» НА ПОЧАТКУ XX ст.: СТАНОВЛЕННЯ І ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ	62-72
Korolko A. MUSIC AND CHORAL SOCIETY «SNIATYN BOIAN» AT THE BEGINNING OF THE 20th CENTURY: FORMATION AND PRACTICAL ACTIVITY	62-72
Мончак О. ЖИТТЯ ТИЛОВОГО МІСТА КИЄВА У ВІЙНІ 1914-1917 РОКІВ (ЗА АРХІВНИМИ МАТЕРІАЛАМИ ТА ТОГОЧАСНОЮ ПРЕСОЮ)	73-83
Monchak O. LIFE IN THE REAR CITY OF KYIV IN THE WAR OF 1914-1917 (ACCORDING TO ARCHIVAL MATERIALS AND THE PRESS OF THAT TIME)	73-83
Піддубний І. ПОЛІТИЧНІ ПОДІЇ ТА СОЦІАЛЬНЕ ЖИТТЯ БУКОВИНИ У 1919 РОЦІ	84-106
Piddubnyi I. POLITICAL EVENTS AND SOCIAL LIFE OF BUKOVYNA IN 1919	84-106

Руснак О. СТАНОВИЩЕ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ ПІВНІЧНОЇ БУКОВИНИ І ХОТИНЩИНИ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД	107-117
Rusnak O. THE STATE OF THE BANKING SYSTEM OF NORTHERN BUKOVYNA AND KHOTYN REGION IN THE INTERWAR PERIOD	107-117

Левкун О. З ІСТОРІЇ ВИНИКНЕННЯ І ДІЯЛЬНОСТІ ФОСФОРНОГО ЗАВОДУ У СЕЛІ НЕЗВІСЬКО НА ПОКУТТІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (1919-1939): СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ	118-133
Levkun O. EXCERPTS ON THE HISTORY OF ORIGIN AND ACTIVITIES OF THE PHOSPHATE PLANT IN THE VILLAGE OF NEZVYSKO IN POKUTTIA DURING THE INTERWAR PERIOD (1919-1939): SOCIAL AND ECONOMIC ASPECT	118-133

Доброчинська В., Півоварчук В. ПРОФЕСІЙНЕ ШКІЛЬНИЦТВО В РІВНОМУ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ НАЦИСТІВ (1941–1944 pp.)	134-142
Dobrochynska V., Pivovarchuk V. VOCATIONAL SCHOOLING IN RIVNE THROUGH THE PRISM OF THE NAZI EDUCATIONAL POLICY (1941–1944)	134-142

ЕТНОЛОГІЯ

Дутка В., Мельничук Г. ДО ПИТАННЯ ЕТНОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТРАДИЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ ГУЦУЛІВ (20-90 pp. XIX ст.)	143-149
Dutka V., Melnychuk H. TO THE ISSUE OF ETHNOGRAPHIC RESEARCH OF TRADITIONAL OCCUPATIONS OF HUTSULS (FROM THE 20s TO 90s OF THE 19th CENTURY)	143-149

РЕЦЕНЗІЇ

Довжук І. МІСІЯ РАДЯНСЬКОЇ ШКОЛИ В УКРАЇНІ. РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ: ЛАВРУТ О. О. РАДЯНСЬКА ШКОЛА У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.: ВИМІР УКРАЇНИ. СЛОВ'ЯНСЬК: ДРУКАРСЬКИЙ ДВІР, 2020. – 532 с.	150-152
Dovzhuk I. MISSION OF THE SOVIET SCHOOL IN UKRAINE. REVIEW OF THE MONOGRAPH: LAVRUT O.O. SOVIET SCHOOL IN THE SECOND HALF OF THE 20th CENTURY: THE DIMENSION OF UKRAINE. SLOVYANSK: DRUKARSKYI DVIR, 2020. – 532 p.	150-152

Мизак Н. ДОСЛІДЖЕННЯ ПРО АНТРОПОЛОГІЧНИЙ КОД УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ І ЦИВІЛІЗАЦІЇ. РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ АВТОРСЬКОГО КОЛЕКТИВУ (О. РАФАЛЬСЬКИЙ, Я.КАЛАКУРА, В.КОЦУР, М. ЮРІЙ – НАУКОВИЙ РЕДАКТОР) «АНТРОПОЛОГІЧНИЙ КОД УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ І ЦИВІЛІЗАЦІЇ». – У ДВОХ КНИГАХ. – К., 2020. – 432 с.; 536 с.	153-156
Myzak N. RESEARCH ON THE ANTHROPOLOGICAL CODE OF UKRAINIAN CULTURE AND CIVILIZATION. REVIEW OF THE BOOK BY THE AUTHOR'S TEAM (O. RAFALSKY, J. KALAKURA, V. KOTSUR, M. YURIY – SCIENTIFIC EDITOR) «ANTHROPOLOGICAL CODE OF UKRAINIAN CULTURE AND CIVILIZATION». – IN TWO BOOKS. – K., 2020. – 432 p.; 536 s.	153-156

Jaworski P. RECENZJA. WALASEK STEFANIA. OPIEKA I WYCHOWANIE MAŁEGO DZIECKA NA ŁAMACH CZASOPISM PRZEŁOMU XIX I XX WIEKU. – OFICYNA WYDAWNICZA ATUT-WROCŁAWSKIE WYDAWNICTWO OŚWIATOWE. – WROCŁAW, 2015. – 156 s.	157-159
Jaworski P. REVIEW. STEFANIA WALASEK, CARE AND UPBRINGING OF A SMALL CHILD IN THE PAGES OF MAGAZINES AT THE TURN OF THE 19TH AND 20th CENTURIES, OFICYNA WYDAWNICZA ATUT-WROCŁAWSKIE WYDAWNICTWO OŚWIATOWE, WROCŁAW 2015. – 156 p.	157-159

Науковий вісник Чернівецького університету імені
Юрія Федьковича: Історія. – № 2. – 2020. – С. 84–106
History Journal of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National
University. – № 2. – 2020. – pp. 84–106
DOI <https://doi.org/10.31861/hj2020.52.84-106>
hj.chnu.edu.ua

УДК: 94(498.6):323]«1919»

© Ігор Піддубний* (Чернівці)

ПОЛІТИЧНІ ПОДІЇ ТА СОЦІАЛЬНЕ ЖИТТЯ БУКОВИНИ У 1919 РОЦІ

Перший повоєнний рік для Буковини став часом повернення до мирного життя та вирішення цілого ряду проблем. Так, в межах організації адміністрування краєм виникли проблеми у підході до управління між двома міністрами делегатами, що мало результатом тривалий конфлікт. Складними були питання взаємин влади та населення, яке висувало певні претензії до користування майном. Нерідкими були прояви антисемітизму у діях місцевих мешканців. Проблема полягала і в організації та проведенні виборів до парламенту, які відбулися тільки наприкінці року.

У статті зазначається, що Проявом невдоволення існуючою у війську ситуацією став виступ солдатів 113-го піхотного полку у Чернівцях, який доволі оперативно було придушено військовими підрозділами. Відновлення діяльності політичних організацій та загалом політичного життя в краї відбувалося в умовах стану облоги, що робило можливим здобуття успіху окремими політичними групами. Все ж у 1919 р. були вжиті заходи для зміцнення позицій нової влади і вибрані методи їх реалізації.

Ключові слова: Буковина, Я.Флондор, І.Ністор, повстання 113 полку, парламентські вибори 1919 р.

Ihor Piddubnyi (Chernivtsi)

POLITICAL EVENTS AND SOCIAL LIFE OF BUKOVYNA IN 1919

Abstract. For Bukovyna year 1919 was a time of return to peaceful life. Although in those circumstances it proved to be a difficult task. Reunion of Bukovyna with Romania, accepted by Bukovyna General Congress had to be confirmed later at the Paris Peace Conference. That was the cause, which had created obstacles for carrying out parliamentary elections in the renewed country. Against this background, an important role was played by the organization of regional governance, which concerned the solution of a number of tasks. Food security, streamlining financial problems and restricting food smuggling remained important for the region. These tasks were solved by the ministers-delegates I. Flondor and I. Nistor. The activity of the two ministers-delegates led to an open conflict and their confrontation for a long time. The government crisis in Bukovyna, which was accompanied by the resignation of I. Flondor, led to his attempts to use German, Ruthenian, and Jewish political leaders in opposition to I. Nistor. The situation in the region was exacerbated by social demonstrations, actions of deserters in the region, manifestations of anti-Semitism. All this happened at a time when Bukovyna became a frontline zone, and military units of the VIII Division operated in Pokuttia. The authorities also noted a change in the mood of the population in this period, which could be a perception of the desired. The autumn of 1919 ended with the first parliamentary elections in conditions of siege, which were held on the basis of universal suffrage. Preparations for the elections took place in the conditions of confrontation between the political groups of I. Flondor and I. Nistor. In fact, in order to obtain seats in parliament and to organize the political forces of the Romanians of the

* к.і.н., доцент кафедри всесвітньої історії Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

PhD in History, Associate Professor, Department of History of Ukraine, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University.

ORCID.org/0000-0002-9453-5481

e-mail: i.piddubnii@chnu.edu.ua

region, I. Nistor and his supporters created the Democratic Party of Unification, which was able to win a seat in the Romanian parliament. Along with representatives of the Democratic Party of Unification, independent candidates were also elected. The opening of the newly elected parliament coincided with a rebellion of soldiers from the 113th Regiment in Chernivtsi, which was wrong accepted as a manifestation of Bolshevism. The situation in the region remained difficult at the end of 1919.

Keywords: *Bukovyna, I. Flondor, I. Nistor, uprising of the 113th regiment, parliamentary elections of 1919.*

Постановка проблеми. Завершення Першої світової війни для Буковини збіглося в часі зі зміною влади, що викликало різне ставлення місцевого населення і було причиною певних дій та проявів невдоволення, як і позитивного сприйняття нової влади. Досить складним виявився 1919 рік, в якому робилися перші спроби налагодити мирне життя, які велися на тлі продовження бойових операцій на території Покуття та соціальних негараздів у краї.

Аналіз досліджень. Серед перших публікацій українських радянських істориків відома робота Г.Піддубного, в якій здійснено критику режиму, що встановився на Буковині з 1918 р., де чільне місце займають описи дій жандармів та поліції¹. Дослідження в цій сфері було продовжено І.Компанійцем, який охарактеризував ситуацію на Буковині в період розпаду Австро-Угорщини та дав оцінку діям населення проти влади². Більше уваги приділив питанням ситуації на Буковині О.Карпенко, порушивши ряд питань, не висвітлених іншими науковцями³. Продовжив дослідницьку лінію у вивченні означеного питання чернівецький дослідник В.Курило. В одній з його монографій окремим розділом висвітлено події 1918-1921 рр., які трактуються як боротьба трудящих проти інтервентів⁴. Позиція автора в цій роботі підтверджувалася і в ряді наступних публікацій. Зокрема, у колективній праці чернівецьких істориків 1980 р. один з параграфів присвячено подіям жовтня 1918 – 1919 рр., де наголос робиться на характері режиму, соціальних моментах, виступах населення проти влади⁵.

Цікавим є колективне дослідження румунських істориків, в якому вміщено статті А.Попеску, В.Гренчука, молдавського історика І.Гуменого про перебіг виборів у повітах Чернівці, Заставна, Редець та Хотин⁶. Діяльність Я.Флондора на посаді міністра-делегата Буковини та в опозиції розкривається в дослідженні Д.Гренчука⁷. Отже, питання розвитку подій на Буковині у 1919 р. вже досліджувалося істориками, однак і нині залишаються можливості для вивчення подій, що відбувалися у краї в період активного обговорення питання державної належності Буковини на Паризькій мирній конференції.

Метою даної статті є розкриття основних подій, що характеризували ситуацію на Буковині в перший повоєнний рік. Досягнення цієї мети буде здійснено через виконання завдань: вивчення ситуації в Румунії наприкінці Першої світової війни; розгляду ситуації Румунії на мирній конференції та становища в краї в період бойових дій в Угорщині; дослідження проблеми відносин в середовищі румунських політиків на Буковині в умовах конфлікту між Я.Флондором та І.Ністором; розгляду ситуації в краї у другій половині 1919 р., зокрема на час виборів до парламенту.

Виклад основного матеріалу. Події Першої світової війни та революція у Східній Європі вплинули на внутрішньополітичну ситуацію в Румунії, адже в умовах воєнних дій та російської революції в Румунській державі проводилися зміни основного закону. Зокрема, на 6 травня 1917 р. в Яссах скликано надзвичайну сесію парламенту, яка відбувалася в складній обстановці. Зокрема, К.Арджетояну закликав бойкотувати роботу в парламенті, оскільки консерватори були не проти реформ, а проти їхнього характеру. Один з парламентарів Г.Прокопіу в своїх спогадах відзначав складнощі, які виникли тоді між представниками урядової партії націонал-лібералів та консерваторів⁸.

Створення уряду А.Маргіломана призвело до появи численних суперечок стосовно того, які зміни чекають Румунію у внутрішній політиці. 24 квітня (ст.ст.) 1918 р. було створено умови для підписання мирного договору в Бухаресті між Осередніми державами та Румунією, що здійснив уряд А.Маргіломана. Наслідком створення нового уряду став розпуск обраного у травні 1914 р. парламенту та проведення парламентських виборів, які історик Д.Каін справедливо називає такими, що відбулися в умовах обмеження волевиявлення виборців⁹.

Наприкінці війни подібна ситуація повторилася з урядом А.Маргіломана, коли на засіданні 24 жовтня (ст.ст.) 1918 р. після заявленої відставки о 2-й годині вже колишній голова уряду виступив о 5-й в Сенаті, де заявив про своє нерозуміння ситуації. На власне виправдання говорив, що

врятував для країни династію, армію та створив умови для приєднання Бессарабії і Буковини¹⁰. Та все ж розпуск обраного у травні 1918 р. парламенту призвів до тривалої його відсутності. Ситуацію з парламентом продемонстрував у своїх спогадах К.Арджетояну, який писав про перенесення терміну виборів до парламенту кожні два місяці аж до підписання Тріанонського миру, пояснюючи ці дії відсутністю визнаного кордону Румунії в Ардялі та Буковині¹¹.

Дійсно, листопад та грудень 1918 р. стали періодом, коли було вирішено на певний час питання територіальної належності Буковини і створювалися умови для закріплення Буковини у складі королівства. Питання це було одним із тих, які порушувалися на Паризькій мирній конференції в частині обговорення майбутньої спадщини Австро-Угорщини. Утвердження статусу Буковини у складі королівства було підтверджене 18 грудня 1918 р. декретом про облаштування Буковини, яким зберігали чинність дії всіх попередніх законів, вводили до складу уряду двох міністрів без портфеля, делегованих до уряду для вирішення питань Буковини. Один з них перебував у Чернівцях, другий – у Бухаресті. Рішення Ради міністрів стосовно Буковини мали бути завізовані і міністром-делегатом у Чернівцях. На потреби Буковини виділявся бюджет, який після затвердження його урядом переходив до розпорядження міністра-делегата у Чернівцях. При міністрі-делегаті в Чернівцях діяв генеральний секретар, який, зокрема у період відсутності міністра, мав його замішувати. У розпорядженні міністра-делегата у Чернівцях був також уряд з 9 секретарів, які представляли служби внутрішніх справ, юстиції, фінансів, громадської освіти, культів, громадських робіт, промисловості, торгівлі і соціального захисту, сільського господарства, володіння і забезпечення продуктами, охорони здоров'я. Решта питань, як зовнішні справи, пошта, митниця та ін., залишалися у віданні центральних органів. У розпорядженні уряду Буковини з метою підтримання безпеки перебувала жандармерія¹². За міністром-делегатом у Чернівцях зберігалось право погоджувати призначення чиновників, за винятком тих, хто займався питаннями з відання центральних урядових органів. Щодо армії, пошти, національної безпеки міністерські призначення мали через І.Ністора погоджуватися з Я.Флондором.

Останній як голова уряду стикався з проблемою заміни адміністрації австрійського зразка на румунську, вирішуючи ряд питань у складних повоєнних умовах. Крім того, практично одразу виникло протистояння між Я.Флондором та І.Ністором, який бажав прийняти всю повноту влади на Буковині. Це проявилось також і тоді, коли до складу делегації на мирній конференції не кооптували через конфлікт з І.І.К. Бретіану Я.Флондора, але допустили до неї Н.Флондора та А.Вітенку¹³.

У короткий проміжок часу, що Я.Флондор перебував на посту міністра-делегата, він мав виконувати управлінські завдання у контакті з І.Ністором. До того ж останній виступав у ролі ланки, що сприяла доведенню інформації про події у країні та світі, що мали бути відомі для міністра-делегата у Чернівцях. Зокрема, вже 12 січня 1919 р. І.Ністор, на додачу до телеграфного повідомлення, листом подав подробиці про ситуацію на мирній конференції, де Таке Іонеску мав наміри робити заяви щодо Банату. Зауважував, що Ардял і Бессарабія не будуть представлені на переговорах. Роль представників будуть виконувати експерти, що буде здійснено і у стосовно Буковини. Вірив у те, що претензії Румунії на Ардял, Буковину та Бессарабію не оскаржуватимуть. Писав про дії більшовиків на території Бессарабії та про спроби здійснити подібне на Буковині. Проблема бачив і страйк залізничників в Ардялі, так само вважав необхідним створення армії для Ардялу. Тоді ж відзначав плани щодо Буковини: формування бригад сигуранци, зміни в організації керівництва залізницею, обговорення в Раді міністрів питання призначень чиновників. У порадах Я.Флондору від Н.Йорги у лютому 1919 р. містилася рекомендація співпраці з І.Ністором щодо спрямування Буковини до румунізму та подолання східного політиканізму¹⁴.

1 лютого 1919 р. голова делегації Румунії на конференції І.І.К. Бретіану звернувся з меморандумом до її учасників щодо визнання Буковини в складі Румунії. А 7 лютого 1919 р. уряд Української СРР надіслав голові мирної конференції радіограму протесту проти розгляду питання про Буковину без згоди українців краю. Тоді ж урядом було заявлено про наміри не допустити закріплення Буковини в складі Румунії. Пізніше, 6 квітня 1919 р., комісія з румунських та югославських справ прийняла рішення щодо бажаного приєднання Буковини до Румунії у зв'язку з економічними зв'язками з Румунією та національним прагненням румунів краю. Місяць потому, 2 травня 1919 р. уряд УСРР надіслав ноту протесту румунському МЗС, в якій відзначала втрату можливості населення Буковини звільнитися від національного гніту, зв'язок частини населення Буковини з Українською СРР та

намір Українського радянського уряду захищати «право робітників і селян Буковини на вільне національне самовизначення». Одночасно вимагали евакуації румунських військ з Буковини, що було викликано необхідністю сполучення радянських військ з Угорською Радянською Республікою¹⁵. На той час командування розподілило військові підрозділи на Буковині таким чином, щоб максимально використовувати всі види озброєння. Це стосувалося і III полку рошіорів (полк. Г.Одобеску) та VIII полку рошіорів (полк. Дашкевіч). Також було організовано оборону території на південь від р. Прут і всієї північної Буковини¹⁶. Спостерігалася участь ряду підрозділів у бойових діях в Хотинському повіті під час повстання, як і реорганізація розстановки підрозділів на Буковині в період бойових дій румунської армії на Покутті¹⁷. У травні Буковину відвідав генерал Грінлі, витрати на прийом якого, адже була необхідність влаштувати зустріч з представниками всіх національностей, у Кіцмані склали 820 крон¹⁸.

Тоді ж, 23 та 24 травня 1919 р., в Парижі питання Буковини обговорювалося на Раді міністрів, а 4 червня, 1, 5 і 8 серпня – на Верховній раді. У цей проміжок часу протистояння між І.Ністором та Я.Флондором вилилося на сторінки газети «*Bucovina*». Визнаючи І.Ністора проурядовою особою (власне прихильником націонал-лібералів), Я.Флондор через газету критикував дії І.І.К. Бретіану на міжнародній арені. У травні вийшла публікація щодо заяви І.І.К. Бретіану про включення всієї Буковини до складу Румунії, що стосувалося проблеми включення північно-західної частини Буковини, та давалася порада міністру-делегату заспокоїти населення краю¹⁹.

Перший повоєнний рік для краю був доволі складним, адже спадком війни на Буковині стали відсутність основних продуктів споживання, наявність хвороб та епідемій, складнощі у виплатах зарплат службовцям, пенсій, наявність контрабанди та спекуляції, заміну однієї валюти іншою. В цій ситуації свою роль мали відіграти дії міністрів-делегатів Буковини. Зокрема, Я.Флондор для вирішення питання заміни крони леєм вважав можливим усунення інфляції, заборонивши ввезення на Буковину австрійської крони. Складною можна вважати для адміністрації Я.Флондора і тему аграрної реформи, оскільки він бажав проведення реформи, яка б задовольнила очікування буковинських селян. З цією метою 13 лютого 1919 р. було створено комісію з 15 осіб. Землю планували експропріювати у іноземців, які на 1 серпня 1914 р. не були громадянами, в орендарів. З 7 березня почали вести обговорення проекту аграрної реформи, основу в якому мали складати селянські наділи розміром 5 га. Демісія Я.Флондора 2 квітня 1919 р. все ж привела до перегляду умов аграрної реформи і проведення її на Буковині на умовах центрального уряду.

Вирішувалися Я.Флондором також інші проблеми, що стосувалися повсякденних потреб краю і міста. З метою гарантування державної безпеки 1 березня 1919 р. Я.Флондор підписав декрет про створення служби безпеки та інформації з п'ятьма відділами (Чернівці, Вижниця, Кіцмань, Редеуць, Кимпулунг). Серед завдань місцевої адміністрації залишалося важливим узгодження служби охорони здоров'я, через що 5 березня 1919 р. розпочалася підготовка реорганізації санітарної служби²⁰.

Як міністр-делегат Буковини Я.Флондор займався і господарськими справами, серед яких питання оренди лісів Релігійного фонду. Так, Я.Флондор прагнув добитися скасування актів оренди лісів, і його проект обговорювався головами Касаційного та Апеляційного судів спільно з І.Ністором та подавався на засідання Ради міністрів. З боку І.Ністора робилися спроби відхилити проект закону про скасування контрактів з оренди лісів Релігійного фонду, про що відповідним листом повідомляв міністру Буковини міністр юстиції Д.Буздуган. Проблемаю було і збереження на посадах чиновників, які перебували на них в Австро-Угорській імперії, та самі настрої Я.Флондора, про які, як автономіста, зауважував генерал Н.Петала в листі від 19 березня 1919 р. Порада, яку давав як висновок до свого листа генерал, стосувалася негайної аудієнції в короля з поданням звіту про діяльність та недопущення конфліктів між румунами. Про службовців велася мова в листі І.Грігоровіча стосовно інженера-залізничника Швебаума²¹.

Проте у відносинах двох міністрів-делегатів поступово намічався розрив. Зрештою, у лютому 1919 р. С.Пушкаріу визнав, що Я.Флондор прагнув до автократичного правління Буковиною та підібрав відповідне оточення. Його візит до Бухареста у січні 1919 р. та дії справили там негативне враження, однак все ж до краю Я.Флондор повернувся тріумфатором завдяки поступкам І.І.К. Бретіану. Як писав С.Пушкаріу, ця ситуація спричинила боротьбу нового проти старого, боротьбу за моральне оздоровлення. Правда, надалі свої дії Я.Флондор не погоджував з І.Ністором. Тобто, «Буковинська криза 1919 р.» загалом має своїм корінням утворення вже від початку двох таборів, які

гуртувалися навколо І.Ністора та Я.Флондора. Д.Гренчук відносить цю подію до повернення на Буковину в листопаді 1918 р. І.Ністора та прибуття його прихильників. У подальшому вони стануть членами Демократичної партії Об'єднання, тоді як коло Я.Флондора складали члени «Товариства за румунську культуру і літературу на Буковині». Перший виступ проти Я.Флондора відбувся у вигляді звинувачувальної публікації в «*Glasul Bucovinei*» від 3 січня 1919 р. Якщо І.Ністор подавався як виразник безумовного приєднання, то постать Я.Флондора представлена у викривленому світлі. Кількома місяцями пізніше, 15 березня 1919 р. в інтерв'ю газеті «*Patria*» І.Ністор критикуватиме автономістський рух Я.Флондора, роблячи це на основі критики зроблених ним призначень, звертав увагу на загрозу радикальних заходів у сфері аграрної реформи. Це інтерв'ю передрукували 28 березня в «*Glasul Bucovinei*». На додачу, постійні напади на Я.Флондора чинили також А.Поповіч та Ґ.Ротіке, закидаючи погодження можливості німцям отримувати освіту рідною мовою, недопущення до посад вихідців з Регату. Позиція Я.Флондора була викладена у випуску газети «*Bucovina*» від 18 березня 1919 р., де він підтримував адміністративну децентралізацію Буковини, проведення реформи юстиції, заснування Апеляційного суду в Чернівцях. Власне рекомендував і скорочення чисельності чиновників, вважаючи, що уряд має бути ближче до населення. Планував підтримання діяльності Дирекції залізниць у Чернівцях, адже місто було важливим пунктом на перетині шляхів, що поєднували Балтійське та Чорне моря й Одесу з Чехословаччиною. Також вважав недопустимим прискорювати процес румунізації Буковини, як і звинувачував у негативному ставленні до крайового уряду міністрів А.Константінеску та І.Ністора²².

Вже 19 березня 1919 р. в газеті «*Bucovina*» вийшла представницька стаття «Програма буковинських румунів», яка була викладом ідей Я.Флондора. Там у першу чергу йшлося про реформу з децентралізації адміністрації, що приводило до створення окремої адміністративної одиниці. Пропонували провести юридичну реформу, підтримувати православну церкву. Також широкі заходи мали здійснити в сфері освіти – уніфікувати початкову освіту, зосередити в сільських районах заклади з аграрної освіти, подолати неграмотність, підвищити рівень педагогічних працівників, заснувати мистецькі школи та академії, запровадити автономну освітню систему для національних меншин у початковій і середній освіті, пропонували запровадити монополію держави на алкоголь та використання природних копалин, підтримання залізничного транспорту та влиття його в загальну систему залізничних сполучень, регулювання річок та впровадження гідроенергетичної системи та інше.

20 березня 1919 р. Я.Флондор направив королю Фердинанду I меморіал, висловивши незадоволення реорганізацією залізниці, аргументуючи свою позицію стратегічною важливістю Чернівців. Розподіл продуктів харчування призвів до конфлікту. Так, 29 березня на Буковину прибули 6 вагонів пшеничного борошна для роздачі населенню. В першу чергу борошно пішло населенню повіту Кимпулунґ, що було не на користь населенню повітів Гура-Гумора та Ватра-Дорней. При цьому префект Гуцу вважався причетним до продажу борошна за підвищеною ціною, що дає підстави Д.Гренчуку стверджувати і про причетність І.Ністора до таких дій. Цей факт поглибив суперечності між Я.Флондором та І.Ністором. Д.Гренчук також коментує факт подання Я.Флондору меморіалу про збагачення комерсантів та промисловців, у переважній більшості євреїв, як один з проявів антисемітизму.

На хвилі конфлікту 31 березня 1919 р. (ст.ст.) Я.Флондор направився до Бухареста, де мав зустріч з М.Ферекіде, якому в доповідній записці виклав свої побажання щодо подальшої долі Буковини. Причиною своїх дій, зокрема, називав діяльність І.Ністора як спрямовану проти себе. Зауважував на необхідності вирішувати ряд питань, важливих для краю. Першим заперечував скасування Дирекції залізниці в Чернівцях, називаючи таке рішення невідповідним як з економічних, так і політичних причин. Другою проблемою вважав дезорганізацію жандармерії, ситуацію з якою не зміг виправити впродовж чотирьох місяців. Також вважав неорганізованим належним чином постачання краю борошном та бензином, що породжувало корупцію. За доцільне вважав придбання для краю 50 моторних плугів, які б можна було використовувати для обробки землі, але забезпечення їх паливом мало йти по державній лінії. Неможливість вирішити вказані проблеми змусила Я.Флондора подати у відставку, хоча вважав, що виправлення ситуації в краї залежить від розв'язання семи проблем. Це – повага до декрету від 18 (31) грудня 1918 р., збереження Дирекції залізниць у Чернівцях, негайна організація жандармерії, повне відсторонення міністрів А.Константінеску та І.Ністора від постачання краю, негайне виділення бензину для проведення весняних робіт, органі-

зація служби безпеки на Буковині в порозумінні з міністром, відсторонення І.Ністора від всіх справ, пов'язаних з Буковиною. На цих умовах Я.Флондор погоджувався залишатися на посту міністра, тоді як за відмови їх виконання обіцяв піти у відставку.

Відповідь на свої вимоги просив дати до 2 квітня 1919 р. М.Ферекіде, який виконував обов'язки голови уряду, радив Я.Флондору зачекати, тим паче, що не бажав вживати заходів проти свого однопартійця А.Константінеску. 2 квітня 1919 р. Я.Флондор подав королю рапорт, в якому розбирав ситуацію на Буковині, зокрема, вказавши на те, що дві третини її населення складає нерумунське населення, а це становило певні перепони для реалізації румунського національного ідеалу. Писав Я.Флондор про необхідність досягнення такого стану, щоб Буковина була поєднана з Румунією не тільки географічно, але й духовно та «зі всією любов'ю населення всіх народностей». Відзначав Я.Флондор свої дії, які вважав спрямованими на замирення представників усіх народностей, та вказував на дії І.Ністора, які шкодили цій меті.

Головним в організаційному плані Я.Флондор поставив громадську безпеку, ліквідацію минулого, спрямування адміністрації на краще. Також висловлював своє бажання проведення аграрної і виборчої реформ. Говорячи про перші три проблеми, пояснював їх неспокійною ситуацією, що склалася наприкінці війни на Буковині. Встановлення порядку відбувалося завдяки діям румунської армії. Крім того, було створено бюро, яке збирало інформацію про всі рухи на території Буковини, здійснювало цензуру газет і приватних листів. Потребу в такій службі визнавав необхідною для виявлення настроїв, спрямованих проти влади. Ліквідацію минулого назвав у край потрібним за багатьма напрямками. Так, вважав за необхідне ліквідувати службу допомоги родинам воюючих, яка таку надавала тим, хто не потребував. Як спадок була прийнята служба економічного відновлення.

В плані служби соціальної турботи необхідним назвав створення кооперативів нужденних. Я.Флондор вказав про встановлення ним плати за участь в громадських роботах та за шкоди війни. Реорганізовувалася система охорони громадського здоров'я, у зв'язку з чим реорганізовувалася і санітарна служба. В адміністративній сфері було уніфіковано центральну адміністрацію. Складною називав ситуацію у фінансовій сфері, де відзначав наявність спекуляції леями, які експортували в край. Вважав досягнення певного прогресу в судовій справі, оскільки суди в Чернівцях та Сучаві працювали регулярно.

Бачив проблеми в громадській освіті, основна з яких полягала у відновленні закладів початкової освіти, а також вважав необхідним урівняти зарплату буковинських вчителів з вчительською зарплатою з Рєгату. У середній школі пропонував запровадження й вивчення румунської мови, історії та географії Румунії. Також відзначав зміни в організації буковинської митрополії, які необхідно було провести. Питання аграрної проблеми необхідно вирішувати відповідно до соціальних потреб та інтересів народу. Повідомляв про роботу над проектом аграрної реформи, який збирався представити на Раді міністрів. Зокрема, пропонував також скасувати старі договори оренди та надати можливість селянам орендувати землі і у великих власників, і у Релігійного фонду. Завершеним вважав вивчення питання проведення виборчої реформи. Сам рапорт королю Я.Флондор називав таким, що містив загальні напрями діяльності. Також висловлював свою радість служити трону і династії та народу, виконуючи свої обов'язки²³.

Перед поверненням до Чернівців 4 квітня (ст.ст.) дав інтерв'ю кільком газетам, де говорив про власне бажання поставити перепони корупції агентів А.Константінеску та діяльності НЛП. Слідом за тим відбувалося розгортання навколо особи Я.Флондора гучних дій, попри оголошення про погодження його демісії королем. Після появи заяви М.Ферекіде для «*Vitiorul*» 30 квітня 1919 р. в «*Bucovina*» вийшла заява Я.Флондора щодо корупційних дій оточення І.Ністора з борошном у повіті Кимпулунг. Та все ж «буковинська криза» завершилася відставкою Я.Флондора, а за ним у відставку пішли і секретарі, на місце яких І.Ністор призначив осіб з числа «гласистів». Певну роль міг зіграти у стосунках двох політиків і генерал Н.Петала, призначений у травні 1919 р. комендантом Чернівців. На початку травня 1919 р. С.Зотта листом повідомляв Я.Флондору про свою бесіду з генералом Н.Петала, відзначаючи намір генерала мати бесіду з королем про справи, серед яких і питання ситуації на Буковині. Так, заявляв Я.Флондору, що всі люди залишаються на його боці. Крім того, всі газети в Яссах обговорювали «питання Флондора». 21 травня сам генерал звертався листом до Я.Флондора, пишучи про свій намір шукати згоди між румунськими політичними діячами, відзначаючи власний патріотизм та відсутність будь-яких інших зацікавлень, крім бажання

усунути незгоди між двома політичними таборами та об'єднати румунських політичних діячів краю. В листі генерал писав і про потребу арбітра чи комісії з трьох арбітрів для розв'язання проблеми. Проте з боку Я.Флондора була відмова генералу на підставі того, що генерал не знає всіх обставин конфлікту двох політиків²⁴. Аудієнція в короля була призначена Я.Флондору на 25 липня 1919 р., у зв'язку з чим колишнього міністра Буковини 21 липня запрошували до Бухареста²⁵.

Діяльність самого Я.Флондора у 1919 р. характеризувалася підтриманням контактів з різними політиками, оскільки його бажанням було створення коаліційного уряду, уряду національної єдності. Своє бачення він виклав і у листі Т.Мігалі 6 серпня 1919 р., вважаючи важкою політичну ситуацію в країні. Згадував про таємну аудієнцію в короля та свою пропозицію для вирішення ситуації і створення коаліційного кабінету на чолі з Т.Мігалі. Обговорювалося ним і питання парламентських виборів загалом. Правда на парламентські вибори 1919 р. вийшли на Буковині лише члени створеної І.Ністором Демократичної партії об'єднання та незалежні кандидати, що визначило подальшу політичну позицію Я.Флондора. Останній 18 листопада 1919 р. взяв участь у зібранні опозиції в залі «Дасія» в Бухаресті, адже хоча Я.Флондор і відійшов від керівної посади, все ж він продовжував спілкування з політиками, зокрема Т.Іонеску, Ю.Маніу, А.Авереску²⁶.

Початок бойових дій проти Угорської Радянської республіки супроводжувався на Буковині не тільки переміщенням військових підрозділів, але й певними діями мешканців регіону, спрямованими на вирішення ряду питань за допомогою зарубіжних інституцій. Зокрема, у Чернівцях 3-4 травня 1919 р. на засіданні «Ostjudische Nationalrat» за участю Фрідмана, Я.Пістінера, М.Ебнера, на якому вироблено заяву стосовно зневажливого ставлення румунської адміністрації, що змусило протестували проти вимушеного відправлення євреїв-біженців та мешканців Буковини у місця їхнього походження, проти заміщення євреїв-службовців залізниці та інших громадських установ на Буковині, проти вигнання євреїв з Сучави та Кимпулунга через прибуття румунських військ на Буковину. Цю заяву мали намір подати на єврейський конгрес у Парижі²⁷.

У цей проміжок часу префекти повітів на Буковині залишалися відповідальними за спокій і прихильні до влади настрої населення у своїх повітах. Префект повіту Кіцмань Гоян 12 квітня доповідав про відсутність змін у настроях населення повіту. Він же 10 травня писав про враження населення повіту від успіхів румунських військ в Угорщині, як і вказував, що сподівання українців на отримання території між Прутом і Дністром провалилися і населення схиляється до думки, що вся Буковина залишатиметься під владою Румунії. З цієї причини частина населення почала вчити румунську мову. Префект повіту Кіцмань Гоян у травні відзначав піднесений настрій населення у зв'язку з просуванням румунських військ в Угорщині та втрату українцями сподівань на відвоювання території Буковини між Прутом та Дністром. Наприкінці травня 1919 р. цей же префект доповідав про збереження піднесеного настрою у зв'язку з діями румунських військ у Галичині.

Як бачимо з доповідних, префект повіту Чернівці Іліуц 5 травня доповідав у відповідь на циркуляр секретаріату внутрішніх справ про спокійні настрої населення, відсутність більшовицької пропаганди. Дещо пізніше, 19 травня він доповідав про заворушення в громаді Камена через надання в оренду за аграрною реформою наділів. З метою врегулювання ситуації велося розслідування та здійснювалися арешти. У звіті від 27 травня говорилося про відновлення спокою в громаді Камена та спокій у повіті загалом. У повіті Заставна, згідно зі звітом від 10 травня, було спокійно і 4 травня святкували перемоги румунських військ в Угорщині. Також відзначали і річницю вступу на престол князя Кароля у 1866 р. та інші події, пов'язані з цим правителем. У звіті 17 травня відзначено спокій в повіті та заняття населенням звичайними справами. У травні 1919 р. на території Буковини зафіксували і зловмисні дії невідомих осіб на залізничних лініях. Так, 11 травня у Местекенешть були зрізані телеграфні дроти, що вдалося легко зробити, бо ті висіли надто низько²⁸.

На 1 березня 1919 р. в Заставні в хлопчачій початковій школі відкрили курси румунської мови, на які записалися 84 особи. На початку червня в повіті Заставна зберігався спокій, правда, в самій Заставні 1 червня пройшов мітинг проти розриву Банату, який обіцяний Румунії, та прийнято відповідне звернення до представників Антанти в Бухаресті. А 5 червня відбувся великий танцювальний вечір, на якому збирали кошти для сиріт війни, – всього зібрали 2882 крони та 65,5 леїв. На початку травня 1919 р. спокійно було і в повіті Сірет. Проте до кінця травня настрої тут були пригніченими через сильні дощі, які стали причиною затягування польових робіт. Проблемаю стало розквартирування 27 піхотного полку в Сіреті. В повіті Сторожинець на свято Великодня кілька юнаків з

с. Сучевень зняли ворота у дворах євреїв та спалили їх. У с. Корчешть невідомі напали на корчмаря М.Лауфмана, в якого забрали 6 тис. крон грошима та речі вартістю 7 тис. крон. 9 травня подібний випадок стався у с. Буденець, де в корчмаря В.Реттера забрали 8 тис. крон грошима та речей на 11 тис. крон. 19 травня в с. Череш при вимаганні коштів у корчмаря А.Демнера стріляли у його сина.

В повіті Кимпулунг у березні проблемою залишалося забезпечення населення продуктами харчування. У квітні настрої населення повіту так само залишалися збуреними через чутки про ревізію, які загрожували перерости у демонстрацію проти уряду 1 травня 1919 р. Ускладнювали ситуацію і крадіжки, що змушувало префекта повіту взаємодіяти з військовою владою. Проте настрої населення все ще були неспокійні, що продемонстрували дії селян з с. Стулпикань. Останні 17 травня вирушили до с. Остра, щоб розпочати роботи на землі Православного релігійного фонду, яку їм уділили за аграрною реформою, але їх відігнали пострілами з рушниць селяни с. Остра, якими керував А.Амброс. У цьому випадку префект повіту Кимпулунг звертався за допомогою до секретаріату внутрішніх справ для залагодження конфлікту між селянами²⁹. Невдоволення проявляли і службовці залізниці, зокрема станції Гута в повіті Редець, виплатою платні кронами, які перераховували у леї у співвідношенні 1 крона – 60 бань. Виступи мотивувалися і зростанням дорожнечі, і різницею в курсі лея для виплати зарплат (1,2 крони) та для ведення торгівлі (2 крони)³⁰.

Станом на 1919 р. на Буковині відбувалося і захоплення селянами лісів, що належали Православному релігійному фонду. Так, в селі Флочень повіту Кимпулунг під проводом примаря Т.Настюка та за участю Є.Настюка і Д.Маскієвича у лютому 1919 р. було захоплено 250–300 гектарів лісів. На судовому процесі були присутні і 40 селян, від яких на суді почули заяву, що ліс належить їм, а селянин І.Погоца звинуватив суд у відсутності правосуддя. В судових матеріалах містилося і звернення до Дирекції Православного релігійного фонду, підписане Т.Робанюком, Д. Морошаном, А.Настюком, І.Морошаном, В.Бігом, Т.Настюком 3 серпня 1919 р., що якщо Фондом не буде передана земля, то вони візьмуть її силою. В інспіруванні подій звинувачували і колишнього священника громади о. Перчика. Причиною таких дій було те, що 40 років тому, до згаданих подій, ця земля була власністю громади. У відповідь Православний релігійний фонд оголосив судовий позов. Результатом цих дій став розпуск громадської ради у 1921 р. Проте самі селяни були задоволені можливістю користуватися лісом. Самого ж примаря Т.Настюка звинуватили у прояві більшовицьких ідей³¹.

Доволі традиційним залишалося питання крадіжки лісу, наприклад, у лютому 1919 р. її було зафіксовано в лісовій окрузі Ілішешть повіту Гура-Гумора, що змушувало владу вдаватися до послуг жандармерії. Схожа ситуація була у лісі, який належав Православному релігійному фондові і лежав між селами Стара та Нова Жучка, Магала, Буда. Саме тут селяни брали будівельний ліс і дрова, які продавали у Чернівцях. У квітні 1919 р. сталася перестрілка між жандармами та селянами з Буди, в результаті якої важко поранили селянина П.Грігоращука³². Вже у липні 1919 р. відбулися виступи офіціантів та поліграфістів. 28 липня 1919 р. на зборах робітників усіх професій м. Чернівці прийнято рішення про підготовку до загального страйку. Останній був проведений у Чернівцях як підтримка загального політичного страйку в Румунії за участю залізничників, металургів, працівників пошти та телеграфу³³.

Поруч з цими подіями на Буковині спостерігалися і прояви антисемітських дій. Так, у повіті Ватра-Дорней в громаді Дорна Кандрень, починаючи з 1918 р., зафіксовані неодноразові підпали майна євреїв. Ситуація з подібними діями повторювалася в 1920 та 1921 рр.³⁴. Варто вказати, що і представники єврейської громади краю намагалися, реагуючи на події, шукати захисту власних прав. Так, увечері 18 травня 1919 р. Єврейська національна рада провела велике зібрання у м. Вижниця, де обговорювали ситуацію та висловлювали протест щодо відмови держави іти назустріч євреям. Мали намір направити делегацію до міністра Буковини І.Ністора з метою змалювання ситуації у м. Вижниці та протесту проти звільнення зі служби на залізниці євреїв³⁵.

На тлі неспокійної обстановки в краї протистояння Я.Флондора та І.Ністора супроводжувалося втягуванням у цю боротьбу і політичної верхівки національних меншин. Так, 2 червня в залі примарії м. Чернівці відбулася організована Я.Флондором нарада керівників усіх національностей краю. Її завданням було обговорення ситуації на Буковині та прийняття рішення для розв'язання життєвих проблем Буковини. Від Румунської національної партії були присутні Г.Шандру, Д.Поповіч, І.Тарнавські, Г.Сирбу, А.Цуркан та колишні члени буковинського уряду. М.Скалат та Д.Кудла представ-

ляли Румунську націонал-демократичну партію, о. Є.Козак, о. К.Богатирець, Я.Велегорскі – Руську національну партію, Ф.Білліг, М.Ебнер, др. Касснер, Б.Флеммінгер, Вайсглас – Єврейську національну партію, А.Кольрусс, А.Лебутон, Р.Кайндль – Німецьку національну партію. Також у нараді взяли участь представники буковинської соціал-демократії Г.Грігоровіч, Т.Рознован, Я.Пістінер, Зілберманн, Р.Гайдош, Цепліхал, М.Ганек, С.Вікторчик. Справи, які мали намір розглянути, стосувалися звіту міністра-делегата Я.Флондора та обговорення питання адміністрування Буковини. У своєму виступі Я.Флондор виклав історію включення Буковини до складу Румунії, наголосивши, що саме це принесло мир терени краю. Разом з тим висловив і своє неприйняття способу управління Буковиною через центральний уряд і заявив, що його відставка була вимушеною. Ідея, до якої схилив Я.Флондор учасників зібрання, полягала у створенні консультативної ради для управління Буковиною. З боку Г.Сирбу було вказано на велику вагу діяльності Я.Флондора, на що М.Ебнер заявив про відсутність у виступі Я.Флондора інформації про роботу на посаді голови адміністрації, згадавши про відсутність можливості для євреїв краю впливати на призначення міністра-делегата та відмовившись від участі в голосуванні. В подібному сенсі говорив і Г.Грігоровіч, критикуючи дії Я.Флондора, а Я.Пістінер заявив про свою готовність працювати на користь автономного і демократичного управління Буковиною, вказавши на необхідність участі євреїв у політичному житті краю та отримання ними громадянства³⁶.

За кілька днів після події відбулося оприлюднення позиції прихильників І.Ністора щодо згаданого зібрання. Так, А.Мораріу відзначав відсутність на ньому представників поляків і членів Румунської націонал-демократичної партії та проведення зібрання проти волі міністра-делегата І.Ністора й закидалося проведення політичного зібрання в умовах стану облоги. Закидалося генералу Петала, що він дозволив Я.Флондору провести зібрання, про яке як політичне І.Ністор довідався по факту. Це змусило його направити військовому коменданту полковнику Лупашку розпорядження про скасування зібрання, однак воно відбулося. Як відзначив А.Мораріу, на зібранні велася мова про власну автономію Буковини, про помилковість введення румунських військ на Покуття, що сприймалося як намагання спровокувати безлади на Буковині. Я.Флондору закидалася спроба за допомогою представників інших національностей підкорити Бухарест та критикували генерала Н.Петалу за допущення можливості спровокувати конфлікт, що було проти інтересів ромінізму на Буковині. У відповідь на статтю А.Мораріу в газеті «*Bucovina*» його дані охарактеризували як неточність, незнання, інсинуацію³⁷.

На думку Д.Гренчука, це зібрання було виявом загальної ситуації, що склалася на Буковині після 1918 р. В цьому плані важливим є визнання Я.Флондором зібрання засобом пом'якшення невдоволення національних меншин. Крім того, мова зібрання загалом була німецька, що не приймав полковник Лупашку. З боку І.Ністора інформація про зібрання 2 червня в його рапорті уряду була подана як важка для долі Буковини подія. Я.Флондор був звинувачений в турботі про потреби чужинців, а в подальшому від посади було відсторонено генерала Н.Петалу. 3 червня 1919 р. Я.Флондор звернувся листом до генерала, пояснивши, що арбітраж не може бути здійснений у вирішальний для інтересів ромінізму на Буковині момент. Упродовж липня Я.Флондор вів полеміку з Н.Йорга, пояснюючи свою позицію обіцяркою, яку дав щодо максимального захисту Буковини на основі законів і Конституції Румунії³⁸.

Станом на 1919 р. на території Буковини та півночі Бессарабії розташувалися різні підрозділи. Так, зоною відповідальності 29-го піхотного полку був район Атаки–Ларга–Кишла–Козарчень–Кишла Неджимна. У цьому ж регіоні діяв і 37-й піхотний полк, 8-й та 7-й полки келерашів. На межі Бессарабії та Буковини розташовувався І дивізіон важкої артилерії. Повіт Чернівці ділився між 12-м артилерійським та 17-м гаубичним полками. Місто Чернівці перебувало в зоні активності 113-го піхотного полку, а повіти Кіцмань і Заставна – 13-го піхотного полку. Повіти Вижиця, Вашківці, Сторожинець мали контролюватися 25-м піхотним полком, а повіти Редець, Серет, Сучава, Гура-Гуморулуй – 114-м піхотним полком³⁹.

Та все ж поруч з проблемою антибільшовицької пропаганди владі доводилося боротися і з дезертирами. Хоча взимку 1919 р. відбувся призов на службу в румунську армію, все ж непоодинокими були факти дезертирства. Загалом рівень дезертирства у 1919 р. залишався доволі високим, що доводить і розпорядження від 9 вересня 1919 секретаріату внутрішніх справ, яким стверджували, що зі 114-го піхотного полку у Редець дезертирували 100 українців та євреїв з повітів Кіцмань,

Вашківці, Вижниця. Це давало підстави для розпорядження префектам повітів вести за допомогою жандармерії розшук і повернення до полку втікачів⁴⁰.

Проте найвідомішою подією, що стосувалася гарнізону Чернівців, став виступ солдатів 113-го піхотного полку, в якому взяла участь основна маса солдатів та молодших офіцерів. Фактично в казармі залишилися лише 430 солдатів. Встановлення організаторів виступу дозволило звинуватити Н.Ігнатеску та Ф.Константінеску, останньому з яких невідомий цивільний передав 11 листопада гроші в сумі не менше 5 тис. леїв. Сам виступ розпочали солдати 8-ї та 12-ї рот. Виділяли в цей момент і керівника німців солдата А.Броднера, а серед інших називали Г.Нуцуляка, В.Голубашенка, П.Гергелі. Як визнано пізніше слідство, солдати мали керівників за національними групами. Серед причин виступу називали невдоволення військовою службою, харчуванням, більшовицькими настроями. Разом з тим серед мешканців міста поширювалися чутки про смерть 40 солдатів від побиття. Побой, як свідчили донесення агентів служби безпеки, дійсно були в полку. Та все ж саме більшовицьку агітацію, яка сприймалася на Буковині євреями та українцями, один з експертів на Паризькій мирній конференції Ч.Е. Кларк назве основною причиною виступу солдатів 113-го полку. Румунських солдатів він називав стійкими до більшовицької агітації. Причиною цього вважав попереднє перебування в російському полоні багатьох солдатів 113-го полку.

Вихід солдатів з казарми супроводжувався не тільки влаштуванням стрілянини на вулицях міста. Так, на вокзалі Гредіне Публіке група повсталих чисельністю 200–300 осіб під керівництвом П.Ігнатеску, Білусека, Тімока розшукували коменданта вокзалу. Також у бюро вокзалу намагалися вилучити касу, до чого підбурював один із залізничників. Частина солдатів-українців повернулася до своїх сіл у повіті Заставна. Так, у с. Горошівці повсталі розгромили жандармський пост, зірвали та розтоптали прапор. Солдати, які дісталися повіту Вижниця, залишалися тут і після придушення виступу. Близько 50 солдатів під керівництвом капрала Г.Кройторіу дісталися ст. Дерменешть потягом і намагалися перейти до Іцкан, але на їхньому шляху опинився взвод солдатів 114-го піхотного полку. У сутичці загинув солдат Тофан та були поранені 5 повсталих, тоді як з боку солдатів 114-го полку втрат не було. Решта повсталых були затримані та доставлені до м. Сучави.

Заарештованими в ході придушення повстання стали до 1500 солдатів. До розшуку був поданий колишній поручник австрійської армії Бемко, якого звинуватили в підбурюванні українців до виступу та переходу до української армії. Зрештою, звинувачення висунули 130–140 солдатам, моральними очільниками яких визнали П.Гергелі, Ковача, А.Гайнріха, А.Броднера, Г.Нуцуляка, Голубашенка, тоді як тими, хто матеріально забезпечував виступ, були названі Н.Ігнатеску, Константінеску, Маєрян, Ф.Котруц, І.Белушек, Дмитрук⁴¹. Смертний вирок було винесено 7 солдатам, тоді як решта підсудних отримали різні терміни каторжних робіт.

Проте на території Буковини опинялися і загони з дезертирів з інших регіонів. Так, О.Карпенко називає загін, що діяв у районі с. Мітокул-Драгомірней, партизанським, однак насправді він був загоном дезертирів. Щодо його організації можна висловити думку про неї як належну. Захоплення загоном села Мітокул-Драгомірней змусило владу вживати заходів та направити туди взвод зі складу 114-го піхотного полку. В ході дій і подальшого розслідування вдалося встановити, що загін, який в ніч на 17 листопада 1919 р. захопив село, був частиною більшого загону (банди), до складу якого входили як ті, що втекли з утримання в ув'язненні у VIII дивізії, так і злочинці з повіту Дорогой. Метою захоплення села було звільнення дружини одного з учасників банди. Свої свідчення надав і один з її членів, мешканець повіту Дорогой Д.Маковечук, назвавши і ряд імен учасників, які втекли з преторату піхотної дивізії. Озброєння було австрійським, зокрема взятим з місць боїв на Кирлібабі: ручні гранати, рушниця, пістолети, кулемет і 6 ручних кулеметів. Чисельність банди становила 30 осіб і керував нею Леон Русу, якого всі називали «капітан». Організація банди підтверджувалася також тим, що Д.Маковечук отримував листи, перебуваючи в ув'язненні, з яких дізнавався про дії банди Л.Русу⁴².

Попри всі виступи на теренах краю організоване політичне життя також не затухало. Доволі успішно діяли представники соціал-демократичної організації. Так, у 1918 р. Інтернаціональна соціал-демократична партія Буковини відновила свою роботу та почала видавати центральний орган «Vorwärts», який з 6 вересня 1919 р. став щоденним через збільшення числа передплатників. З серпня 1919 р. розпочалося видання друкованого органу української секції ІСДПБ, що також забезпечило успіх діяльності соціал-демократів, оскільки їй була властива чітка мета, виконанню якої сприя-

ли загострення економічної кризи, економічна розруха та погане матеріальне становище трудящих, а гасла, які виставляла партія, були привабливими для значної частини населення. Підтримання позиції щодо діяльності в рамках законів змусило керівництво ІСДПБ відмовитися від участі у виборах до парламенту 1919 р. та вимагати анулювання результатів виборів⁴³. Ця позиція дозволила на наступних (1920 р.) виборах отримати 4 місця в парламенті⁴⁴.

Засобом об'єднання робітників залишалось проведення першотравневих демонстрацій, перша з яких відбулася в 1919 р. за участю 6 тис. осіб, ставши свідченням згуртованості робітництва. Правда, соціал-демократам довелося оформити відповідним чином цей дозвіл та дотримуватися порядку при проведенні маніфестації і мітингу, тоді як командування вжило всіх необхідних заходів для цього⁴⁵. Також соціал-демократи займалися і питаннями захисту прав робітників. Так, 19 травня 1919 р. обговорювалося питання направлення кандидатів на запланований на 23, 24, 25 травня конгрес соціалістів. Того ж дня робітники друкарні Бірнбаума та Горніка прийняли рішення про вручення власникам вимоги щодо запровадження семигодинного робочого дня⁴⁶.

Проурядові сили у 1919 р. створили організацію, що мала підтримати дії місцевих урядовців. Заснували Демократичну партію об'єднання 15 вересня 1919 р. за підтримки міністра-делегата І.Я. Ністора як своєрідну відповідь автономістським намірам Я.Флондора. Відбулося це за участі 2 тис. селян та під головуванням генерального секретаря І.Г. Тома. Програмою партії стали положення, викладені у статті «Drumul nostru» в газеті «*Glusul Bucovinei*» від 1 січня 1919 р. Зокрема, тут порушувалося і питання співпраці з національними меншинами та наголошувалося на підтримці внутрішньої політики уряду у справі об'єднання. Серед промовців були також Мораріу, В.Боднєску, Ф.Добош, о. Цопа, Н.Андроніческу, В.Шесан.

Заснування партії ми пов'язуємо з необхідністю підтримки діяльності І.Я. Ністора у його намірах сприяти централізації влади. Також воно було пов'язане і з близькими парламентськими виборами, тому сама партія підтримувала єдність румунів у нових державних кордонах, виступаючи за конституційну Велику Румунію. Програма вміщувала положення щодо 8-годинного робочого дня, юридичної та адміністративної уніфікації, національної, культурної та професійної свободи, загального виборчого права, поліпшення умов існування працюючих тощо. Головою партії обрали І.Ністора, а співголовами І.Тома та Н.Андроніческу. До ЦК партії увійшли 32 члени, в тому числі від Чернівців А.Прокопович, Г.Ротіке, Д.Мармелюк, А.Мораріу, Н.Котлярчук, В.Шесан, Д.Слімак, Г.Тофан, Ф.Добош.

Реакція прихильників Я.Флондора на створення нової політичної організації була відверто негативною. Так, критика назви партії використовувалася для з'ясування, який клас вона має підтримувати. Також прихильники Я.Флондора наголошували на створенні ДПО виключно з метою участі у виборах, хоча і визнавали, що такий акт є спробою Я.Ністора винайти нову форму партії. Від імені редакції висловлювались критичні зауваження щодо управління краєм та ситуації, яка зберігалася на час виборів.

Парламентські вибори листопада 1919 р. принесли партії 21 мандат на території Буковини та 7 сенаторських місць. Після демісії уряду А.Вайди-Воевод парламентська група ДПОБ увійшла до складу Федерації націонал-соціальної демократії під керівництвом Н.Йорги та стала частиною опозиційного Парламентського блоку. Вже у квітні 1920 р. відбувся розкол у партії і 17 квітня з неї вийшов Я.Флондор та його група, а згодом Д.Попович. На конгресі у квітні 1920 р. програму партії дещо змінили. Оскільки партія приймала на себе відповідальність за управління Буковиною, то одним із завдань вона поставила повну уніфікацію, яку треба було зробити еволюційним шляхом та у співпраці з іншими чинниками. Сам І.Ністор у промові говорив про співпрацю з урядами І.І.К. Бретіану, А.Вейтояну та А.Вайди-Воевод.

На парламентських виборах у травні 1920 р. партія здобула 30% голосів на Буковині та у новому парламенті увійшла до складу «федералістської опозиції». Десь від цього часу почалося зближення І.Я. Ністора з лібералами вже як керівника політичної партії. У червні 1920 р. стався черговий розкол і з партії вийшов В.Боднєску, який був незадоволений розподілом кандидатів у повіті Редець. Йому належало заснування Цереністської партії Буковини. Парламентські вибори у січні 1922 р. ДПО зустріла у виборчому картелі з НЛП і 29 січня та 31 січня у Палаті та Сенаті І.Ністор зачитав акт про злиття ДПО з НЛП. З 21 січня 1923 р. ДПО реорганізована у регіональну організацію НЛП⁴⁷.

Намагалися поширити на Буковину свій вплив й інші політичні партії. Так, відбувся візит до Чернівців К.Арджетояну, зроблений з метою створення кращих перспектив для Народної ліги на майбутніх виборах. Буковина була невідома для діяча організації, хоча в його оцінках представниками політичного життя краю були брати Гурмузакі, І.Стирча, яким К.Арджетояну давав критичну характеристику та пояснював причини звернення своєї уваги на Я.Флондора, з яким був заочно знайомий за розповідями. Особа Я.Флондора відігравала важливу роль, оскільки був представником Румунської національної партії, але разом з тим він став противником І.Ністора, і боротьба, названа смертною, велася через газети «*Bucovina*» та «*Glasul Bucovinei*». Позитивною була і оцінка самого І.Ністора, хоча К.Арджетояну відзначав, що з часу входження Буковини до складу Румунії його контролював А.Константінеску-Порку, якого подавали в цьому випадку висловлювачем інтересів націонал-лібералів. При цьому варто відзначити певну втомленість К.Арджетояну від спілкування з Я.Флондором. Також його відвідини Г.Грігоровіча були викликані бажанням А.Авереску надати організації лівого колориту⁴⁸.

В газеті «*Bucovina*» напередодні виборів пройшла критика націонал-лібералів за ведення ними пропаганди в Буковині та Бессарабії. Так, це були звинувачення у користуванні таємними фондами та мандрівках селами Буковини і Бессарабії. Була й критика змісту брошур, де І.Бретіану показували в ролі того, хто наділив селян землею, що розцінювали монополізацією націонал-лібералами того, що стосувалося важливих дій для країни. Ще одна публікація стосувалася ставлення до процесу створення ДПО. Так, у публікації від 17 вересня секретаря з внутрішніх справ В.Боднереску звинувачували в розсиланні циркуляра примарям громад з розпорядженням прибути у Чернівці на нараду, закидаючи, що серед інших прибуло і 200 селян, які румунської не знали. Писали і про участь у зібранні не тільки державних секретарів, але й «гласістів» та службовців, виділяючи дії секретаря Тома. Врешті вели мову про наміри підтримати виборчу кампанію та давали оцінку програми організації. Також критично відгукувалися на те, що список кандидатів від організації ще не було складено та критикували виступи проурядового характеру. Також було згадано і про заяву одного з промовців щодо можливості створення політичного товариства. З ним пов'язували дії 12 «гласістів», які складали таке з селянами та вважаючи засновників організації такими, що мають влитися в Націонал-ліберальну партію. Від імені народу Буковини заявляли в газеті, що народ бажає свободи, не визнаючи ДПО вигідною для буковинських селян. Тут доцільно вказати, що стріли виступів у газеті «*Bucovina*» спрямовувалися проти І.Ністора, якого звинувачували в намірах через пропаганду забезпечити для власної партії перемогу на виборах до парламенту. Саме цим пояснювали зосередження всіх сил, у першу чергу примарів міських та сільських громад краю, згадуючи і про роль В.Боднереску, і про платних агентів. І.Ністор виступав у черговій статті Ш.Вледеску як агент І.І.К. Бретіану, як пов'язаний з міністром А.Константінеску⁴⁹. Зрештою, критично до відмови членів Румунської національної партії від участі у виборах поставилися в середовищі соціал-демократів, вважаючи, що позиція партії Я.Флондора є несерйозною, як і вимога скасування лише цензури та надзвичайного стану⁵⁰.

Попри те, що в січні–лютому 1919 р. у повіті Хотин, а в травні 1919 р. в Бендерах відбулися повстання, все ж у листопаді 1919 р. в регіонах пройшли вибори до парламенту⁵¹. До того часу ситуація на Буковині регулювалася на основі розпорядження командира VIII дивізії про запровадження в краї стану облоги з визначенням умов пересування, роботи громадських та культурних закладів та інституцій, заходів влади для дотримання спокою⁵². В Бессарабії існував на час виборів ряд політичних партій, створених після вступу Бессарабії до складу Румунії, як це було з Націонал-демократичною партією інтелектуальних працівників (ств. 14 травня 1918 р.). У серпні виникла група прихильників Народної ліги, оформившись у організацію 14 вересня 1918 р. Дещо раніше, 23 серпня 1918 р., було створено Цереністську партію Бессарабії, з якою у листопаді об'єдналася бессарабська група Народної ліги. Результатом стало і обрання 24 грудня 1918 р. нової президії, де головою був П.Галіппа. Виборчий закон для Регату та Бессарабії було промудрено 29 листопада 1918 р., згідно з яким мали обирати 1 депутата від 30 тис. населення та 1 сенатора від 70 тис. населення. Розпущений 18 листопада 1918 р. парламент дав для Бессарабії певний час на формування повітових організацій, а 27-29 квітня 1919 р. пройшов регіональний конгрес Цереністської партії Бессарабії. У травні 1919 р. в повіті Хотин було визначено 9 секцій та 2 підсекції, на яких мали обирати 10 депутатів та 4 сенатори. Проте відтермінування виборів вело до змін списків кандидатів від партії, і на

вибори 2, 3, 4 листопада 1919 р. пройшли та виграли їх Д.Чугуряну, Я.Мелік-Мелікзон, А.Мораріу, П.Бецяну, П.Кітайгородські, К.Сіменіцкі-Лунгу, М.Калістру, Ш.Скутельник, К.Нае, П.Фале⁵³.

Організація виборів на Буковині проходила по виборчих округах, створених для участі в них 115 523 виборців, і вибори 1919 р. для буковинців не були новим явищем у плані використання загального виборчого права. Фактично вибори готувалися на Буковині і проводилися в умовах триваючого конфлікту між т.зв. «централістами» та «автономістами», в результаті чого група Я.Флондора відмовилася брати участь у виборах. Так, у випуску газети 30 вересня зазначили, що вибори проста формальність, а самі депутати можуть бути призначені міністерським рішенням. Відмову від участі у виборах пояснили зокрема і тиском на волю виборців, офіційним повідомленням в газеті «*Bucovina*», яка переходила з номера в номер до виборів за підписами керівників партії Я.Флондора та Д.Поповіча від випуску 4 жовтня 1919 р. Причиною свого кроку представники Румунської національної партії називали неможливість вільного висловлення виборцями в умовах стану облоги та цензури, а обраний таким чином парламент не вважали представництвом народу. У випуску від 12 жовтня окремою публікацією представники Соціалістичної партії Румунії також пояснили свою відмову від участі у виборах⁵⁴.

Зрештою, проти участі у виборах виступили українці, зокрема представники української секції ІСДПБ. Застереження мали і представники євреїв, вважаючи націонал-лібералів антисемітами, маючи упередження щодо представників інших партій. Правда, при цьому двоє євреїв взяли участь у виборах Й.Віговіч до Палати (у повіті Кіцмань) та Я.Гехт до Сенату (від м. Чернівці). На критику з боку М.Ебнера Я.Гехт, вже будучи обраним, відповідав, що Єврейська національна рада керується двома адвокатами, та зазначав, що на свою підтримку отримав 3 тис. голосів. У союзі з євреями у Чернівецькому повіті були і німці, на що звертає увагу А.Попеску. Однією з причин вважає реакцію німців на румунізацію Чернівецького університету. Врешті Н.Кіппер виступив незалежним кандидатом в Палату у м. Чернівці. Так, у місті обрали до Палати Т.Сіміоновіча, В.Марку, Н.Кіппера, а до Сенату потрапив Я.Гехт. Ще одним сенатором, від університету, було обрано Н.Котлярчука. В повіті Чернівці у виборчій окрузі Кучурул Марє від ДПО вибрали Г.Бенческу, в окрузі Бояни – К.В. Мораріу. Місце сенатора лишалось вільним до довиборів 7 лютого 1920 р. й обрання І.Гредіштяну⁵⁵.

Для порівняння процесу і результатів виборів на Буковині Д.Гренчук вибрав повіті Редеуць та Заставна. Для повіту Редеуць Д.Гренчук відзначає зростання числа виборців проти 1911 р. та наявність трьох виборчих округів Редеуць, Марджіня, Віковул де Сус. Тут балотувалися Дж.Тофан у окрузі Редеуць, В.Боднереску у окрузі Марджіня та І.Ністор в окрузі Віковул де Сус, які представляли ДПО. До Сенату балотувалися Н.Карабіоскі (ДПО) та М.Вікол (незалежний), які вели доволі жорстке змагання, адже на виборах М.Вікол здобув 2 371 голосів проти 2 720 у свого противника. Усі кандидати від ДПО були учасниками приєднання Буковини до Румунії, а кандидування І.Ністора в окрузі Віковул де Сус давало і додаткові можливості, завдяки походженню з Віковул де Жос, як і походження з повіту Дж.Тофана та В.Боднереску також мало дати їм певні преференції. Хоча критика з боку прихильників Я.Флондора була доволі жорсткою, але І.Ністор влаштував турне по повітом Редеуць, беручи участь в організованих у Войтісел, Віковул де Жос, Путна, Віковул де Сус, Стража зборах ДПО. Д.Гренчук називав успішними збори, що відбулися 24 жовтня у м. Редеуць в Німецькому домі, як і успішними стали вибори для всіх представників ДПО⁵⁶.

Повіт Заставна являв собою територію, яка завдяки українському населенню виступила на боці незалежних кандидатів. З боку ДПО тут робилися обіцянки проведення аграрної реформи, вирішення питання валюти, гарантування прав національних меншин, адміністративна децентралізація. Зрештою, вибори виграли Ф.Лупу, І.Блошка як незалежні кандидати в депутати та С.Квятковскі – незалежний кандидат у Сенат⁵⁷. Вибори демонстрували збереження негативного ставлення до І.Ністора. Це проявлялося напередодні виборів у ряді коротких публікацій чи передруків з іншої преси. Так, «*Bucovina*» слідом за «*Ероса*» подавала критичний матеріал про І.Ністора, згадуючи про його відгук на замах на спадкоємця австрійського престолу Франца Фердинанда⁵⁸.

В іншій статті йшла мова про неможливість функціонування парламенту, обраного у 1919 р. Ще в одній публікації йшлося про вибори на Буковині і спрямовувалася вона проти І.Ністора та ДПО, яку називали в статті «партією 12 докторів з «*Glasul Bucovinei*»». Зверталася увага на використання префектів, армії для підтримання порядку в Сучаві, Кимпулунгу, Гура-Гуморі та Ватра-Дорней. Критикували занадто ранній початок агітації на вибори та використання ресурсів владою. Разом з

тим ситуація на Буковині бачилася прихильникам Я.Флондора як поширення влади націонал-лібералів⁵⁹. Одночасно в газеті «*Bucovina*» друкувалися публікації, які мали метою піднести роль та місце Я.Флондора у політичному житті Буковини, визнаючи його великим національним борцем. Проте перебування поза владою для Я.Флондора не означало бути забутим, адже він вів спілкування з Ю.Маніу та отримував право на аудієнцію в короля⁶⁰.

Та все ж ситуація в краї на кінець 1919 р. залишалася доволі складною, потребуючи налагодження зв'язків та економіки. Для прикладу, проблемою наприкінці року залишався поштовий зв'язок, адже пасажирські потяги ходили тричі на тиждень, що не давало змоги вчасно доставляти повідомлення поліції з місць⁶¹. До цього додамо, що в грудні 1919 р. міністру Буковини І.Ністору залізничники вручили меморандум, вимагаючи від нього забезпечення їх продуктами (борошно, хліб), тканиною для виготовлення одягу та службовим одягом, регулярної і повної виплати зарплатні, врахування років війни до пенсії та довічного дотримання прав залізничників. При цьому посилювалися на обіцянки міністра Я.Флондора. Протестували залізничники проти звільнення зі служби в разі тривалої хвороби та проти призначення на Буковину чиновників зі Старого королівства. Цей меморандум було прокоментовано у доповідній генерального субінспектора сигуранци міністру-делегату. Так, зверталася увага на вимоги залізничників щодо впорядкування зарплати, надання допомоги хворим, а також на обіцянку страйку та підтримку залізничників з Бухареста. Додаткова бесіда з інженером Міуману виявила додаткові причини виступу – відсутність упродовж двох днів хліба та норми видачі цукру⁶². 18 грудня 1919 р. Рада голів делегацій на мирній конференції затвердила північний кордон Румунії.

Висновки. Отже, впродовж 1919 р. на Буковині відбувалися заходи організації нової адміністрації, які призвели до конфлікту на рівні вищих представників місцевої влади, який тривав і після відходу Я.Флондора від влади. Проблемою залишалося вирішення соціальних питань, яке здійснювалося в складних умовах і вело до певного протистояння між наймачами та найнятими працівниками, між великими власниками та селянами. Попри продовження використання румунських військ у бойових діях на території Покуття, на території Буковини фіксувалися випадки дезертирства військовиків та організації загонів дезертирів, які влаштовували грабунки. Проявом невдоволення існуючою у війську ситуацією став виступ солдатів 113-го піхотного полку у Чернівцях, який доволі оперативно було придушено військовими підрозділами. Відновлення діяльності політичних організацій та загалом політичного життя в краї відбувалося в умовах стану облоги, що робило можливим здобуття успіху окремими політичними групами. Все ж у 1919 р. були вжиті заходи для зміцнення позицій нової влади і вибрані методи їх реалізації.

¹ Г. Піддубний, *Буковина, її минуле і сучасне. Суспільно-політичний нарис із малюнками і мапою Буковини*. [H.Piddubnyi, *Bukovina, its past and present. Social-political essay with pictures and map of Bukovina*], Харків, 1928, Чернівці, Зелена Буковина, 2005, с.86-100.

² І. І. Компанієць, *Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку ХХ ст. (1900-1919 роки)*[I.I.Kompaniets, *Situation and struggle of working masses of Galicia, Bukovina and Transcarpathia in the early XX century (1900-1919)*], Київ, вид-во АН УРСР, 1960, с.353.

³ О. Ю. Карпенко, *Імперіалістична інтервенція на Україні. 1918-1920* [O.Yu. Karpenko, *Imperialistic intervention in Ukraine. 1918-1920*], Львів, вид-во ЛДУ, 1964, с. 112-126; О. Ю. Карпенко, *Окупація Північної Буковини боярською Румунією і боротьба трудящих мас проти окупаційного режиму (1918-1919 рр.)* [O.Yu. Karpenko, *Occupation of North Bukovina by boyar Romania and fighting of working masses against the occupation regime (1918-1919)*], in «Український історичний журнал», 1966, №10, с. 56-62.

⁴ В. М. Курило, *Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на розвиток революційного руху на Буковині* [V.M.Kurilo, *Influence of Great October Socialist Revolution on the development of revolutionary movement at Bukovina*], Чернівці, 1973, с. 92-125.

⁵ В.М.Ботушанський, А.М.Глуговський, І.А.Гриценко, І.І.Компанієць, *Нариси з історії Північної Буковини* [V.M.Botushanskyi, A.M.Hluhovskiy, I.A.Hrytsenko, I.I.Kompaniets, *Essay on the history of Northern Bukovina*], Київ, Наукова думка, 1980, с.249-260.

⁶ *Partidul democrat al unirii și ziarele din Ardeal* [Democratic party of reunion and papers from Ardeal], in «*Glasul Bucovinei. Organul partidului democrat al unirii*», 1919, 25 Septembrie, № 248; I.Gumenâi, *Basarabia. Hotin* [I.Gumenyi, Hotin], in B.Murgescu, A. F. Sora (coord.), «*România Mare votează. Alegerile parlamentare din 1919* «la

firul ierbii» [B.Murgescu, A.Sora The Greater Romania votes. Parliamentary elections of 1919 «at blade of grass»], Iași, Polirom, 2019, p. 80-89. D. Hrenciu, *Bucovina. Rădăuți* [D.Hrenciu, Bukovina. Radauti], in B.Murgescu, A. F. Sora (coord.), «*România Mare votează*», p. 108-113; D. Hrenciu, *Bucovina. Zastavna* [D.Hrenciu, Bukovina. Zastavna], in B.Murgescu, A. F. Sora (coord.), «*România Mare votează*», p. 114-118.

⁷ D. Hrenciu, *Familia Flondor versus destinul Bucovinei istorice* [D.Hrenciu, Family of Flondor and destiny of historical Bukovina], Cluj-Napoca, editura MEGA, 2018.

⁸ Gr. Procopiu, *Parlamentul în pribegie: 1916-1918. Amintiri, note și impresii* [Gr.Procopiu, Parliament in expulsion: 1916-1918. Memories, notes and impresions] /*Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de D.Cain*, București, Humanitas, 2018. p. 139-157.

⁹ D. Cain, *Un senator în vremuri de război* [D.Cain, One senator in war times], in Gr. Procopiu, *Parlamentul în pribegie: 1916-1918. Amintiri, note și impresii* /*Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de D.Cain*, București, Humanitas, 2018. p. 41, 64-65; Gr. Procopiu, *Parlamentul în pribegie: 1916-1918. Amintiri, note și impresii* [Gr. Procopiu, Parliament in expulsion: 1916-1918. Memories, notes and impresions] /*Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de D.Cain*, București, Humanitas, 2018, p. 246.

¹⁰ A. Marghiloman, *Note politice: 1897-1924, vol. IV: 1918-1919* [A.Marghiloman, Political notes: 1897-1924, vol. IV: 1918-1919], București, editura Institutului de arte grafice «Eminescu», 1927, p. 121.

¹¹ C. Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri, vol. al VI-lea, Partea a VI-a: 1919-1922* [C.Argetoianu, For those from future. Memories from past times, v. VI, part VI: 1919-1922] /*Ediție și prefață de S.Neagoe*, București, editura Machiavelli, 1996, p. 25.

¹² *Decret de organizare a Bucovinei din 19 Decembrie 1918* [Decree on organisation of Bukovina from 19 December 1918], in C. Hamangiu, «*Codul General al României. Vol. VIII: Legi uzuale 1913-1919*», București, s.a., p. 1178-1179.

¹³ D. Hrenciu, *Familia Flondor versus destinul Bucovinei istorice* [D.Hrenciu, Family of Flondor and destiny of historical Bukovina], Cluj-Napoca, editura MEGA, 2018. p. 77-78.

¹⁴ G. Irimescu, *Scrisori către și de la Iancu Flondor din anii 1918-1924 privind viața politică românească* [G.Irimescu, Letters to and from Yancu Flondor from years 1918-1924 about Romanian political life], in «*Codrul Cosminului. Anale științifice de istorie*», 2000-2001-2003, nr. 6-7 (16-17), p. 388.

¹⁵ №130. 1 травня 1919 р. - Нота уряду УРСР міністру закордонних справ Румунії in «*Борьба трудящихся Буковины за социальне й національне визволення і возз'єднання з Українською РСР. 1917-1941. Документи й матеріали*» [Nr.130. 1 Mai 1919. - Note of UkrSSR to the minister of Foreign Affairs of Romania, in *Struggle of working people of Bukovina for social and national liberation and for uniting with Ukrainian SSR. 1917-1941. Documents and materials*], Чернівці, Облвидав, 1958, с. 172-173.

¹⁶ *Intrarea armatei române în Bucovina (1918) și cooperarea ei cu celelalte instituții de stat pentru educarea straturilor sociale* [Entry of the Romanian army in Bukovina (1918) and its collobaration with another state institutions for education of social estates], in «*Zece ani dela Unire*», Cernăuți, Glasul Bucovinei, 1928, p. 54-55.

¹⁷ Ibidem, p. 55, 58-60.

¹⁸ Державний архів Чернівецької області, Ф.12 Секретаріат внутрішніх справ Буковини, оп.1, спр. 1300 *Переписка с префектурами уездов Буковины по административно-хозяйственным вопросам* [Chernivtsy Region state archive, F.12 Secretary of internal affairs of Bukovina, list1, dossier 1300 *Correspondence with district prefects of Bukovina on the administrative and economic questions*], арк. 91.

¹⁹ *Rezultat unei politici* [The result of one policy], in «*Bucovina. Ziarul românilor bucovineni*», 1919, 16 Iulie, Nr. 94, p. 1; *Problema Bucovinei* [Problem of Bukovina], in «*Bucovina. Ziarul românilor bucovineni*», 1919, 30 Iulie, Nr. 106, p. 1; O. Ю. Карпенко, *Окупація Північної Буковини боярською Румунією і боротьба трудящих мас проти окупаційного режиму (1918-1919 рр.)* [O.Yu.Karpenko, Occupation of North Bukovina by boyar Romania and fighting of working masses against the occupation regime (1918-1919)], in «*Український історичний журнал*», 1966, №10, с. 56-57.

²⁰ G. Irimescu, *Scrisori către și de la Iancu Flondor din anii 1918-1924 privind viața politică românească* [G.Irimescu, Letters to and from Yancu Flondor from years 1918-1924 about Romanian political life], in «*Codrul Cosminului. Anale științifice de istorie*», 2000-2001-2003, nr. 6-7 (16-17), p. 385-387; D. Hrenciu, *Familia Flondor versus destinul Bucovinei istorice* [D.Hrenciu, Family of Flondor and destiny of historical Bukovina], Cluj-Napoca, editura MEGA, 2018. p. 79-83.

²¹ G. Irimescu, *Scrisori către și de la Iancu Flondor*, p. 388-391.

²² D. Hrenciu, *Familia Flondor versus destinul Bucovinei istorice* [D.Hrenciu, Family of Flondor and destiny of historical Bukovina], Cluj-Napoca, editura MEGA, 2018, p. 83-85; O. I. Nistor-Apostolescu, *Din comoara mea de amintiri* [O.I.Nistor-Apostolescu, From my pantry of memories], Rădăuți, Septentrion, 2003, p. 107-108.

²³ Iancu Flondor, *Bucovina și România Mare. Documente și scrisori* /Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de A. Popescu; Prefață de M.Neamțu; Cuvânt înainte de M.I.Miclescu [Yanku Flondor, Bukovina and Greater Romania. Documents and letters /Edition, article and notes by A.Popescu, Introduction by M.Neamtsu, Forward by M.I.Miclescu], București, Humanitas, 2017, p. 152-161.

²⁴ D. Hrenciuc, *Familia Flondor versus destinul Bucovinei istorice* [D.Hrenciuc, Family of Flondor and destiny of historical Bukovina], Cluj-Napoca, editura MEGA, 2018, p. 85-92; Iancu Flondor, *Bucovina și România Mare. Documente și scrisori* /Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de A. Popescu; Prefață de M.Neamțu; Cuvânt înainte de M.I.Miclescu [Yanku Flondor, Bukovina and Greater Romania. Documents and letters /Edition, article and notes by A.Popescu, Introduction by M.Neamtsu, Forward by M.I.Miclescu], București, Humanitas, 2017, p. 149-151, 161-164.

²⁵ Iancu Flondor, *Bucovina și România Mare. Documente și scrisori* /Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de A. Popescu; Prefață de M.Neamțu; Cuvânt înainte de M.I.Miclescu [Yanku Flondor, Bukovina and Greater Romania. Documents and letters /Edition, article and notes by A.Popescu, Introduction by M.Neamtsu, Forward by M.I.Miclescu], București, Humanitas, 2017, p. 165.

²⁶ R. Economu, *Iancu Flondor. Date inedite din Arhivele Statului* [R.Economu, Yanku Flondor, new facts from State Archive], in «Analele Bucovinei», 1994, Nr.1, p. 58; D. Hrenciuc, *Familia Flondor versus destinul Bucovinei istorice* [D.Hrenciuc, Family of Flondor and destiny of historical Bukovina], Cluj-Napoca, editura MEGA, 2018, p. 94-95; Iancu Flondor, *Bucovina și România Mare. Documente și scrisori* /Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de A. Popescu; Prefață de M.Neamțu; Cuvânt înainte de M.I.Miclescu [Yanku Flondor, Bukovina and Greater Romania. Documents and letters /Edition, article and notes by A.Popescu, Introduction by M.Neamtsu, Forward by M.I.Miclescu], București, Humanitas, 2017, p. 165-168.

²⁷ ДАЧО, Ф.1241 Бюро інформації та преси, оп.1, *спр.7 Информационные сообщения префектов уездов Буковины и генерального субинспектора особого отдела сигуранцы гор. Черновцы о настроении населения и происшествиях в коммунах. 22 марта 1919 - 24 декабря 1919 г.* [ChRSA, F.1241 Information and press bureau, list 1, dos. 7 Information of district prefects and general subinspector of Chernitsi sigurantsa about public mood and events at communities], арк. 33 зв. - 34.

²⁸ ДАЧО, Ф.12 Секретаріат внутрішніх справ Буковини, оп.1, *спр. 1300 Переписка с префектурами уездов Буковины по административно-хозяйственным вопросам* [ChRSA, F.12, Secretary of internal affairs of Bukovina, list 1, dos. 1300 Correspondence with district prefects of Bukovina on the administrative and economic questions], арк. 92.

²⁹ ДАЧО, Ф.1241 Бюро інформації та преси, оп.1, *спр.7 Информационные сообщения префектов уездов Буковины и генерального субинспектора особого отдела сигуранцы гор. Черновцы о настроении населения и происшествиях в коммунах. 22 марта 1919 - 24 декабря 1919 г.* [ChRSA, F.1241 Information and press bureau, list 1, dos. 7 Information of district prefects and general subinspector of Chernitsi security service about public mood and events at communities], арк.5, 8, 11, 2, 3, 4, 18, 19, 22, 24, 26, 28, 29, 30, 15, 16, 17; ДАЧО, Ф.12 Секретаріат внутрішніх справ Буковини, оп.1, *спр. 1300 Переписка с префектурами уездов Буковины по административно-хозяйственным вопросам* [ChRSA, F.12, Secretary of internal affairs of Bukovina, list 1, dos. 1300 Correspondence with district prefects of Bukovina on the administrative and economic questions], арк. 128.

³⁰ ДАЧО, Ф.1241 Бюро інформації та преси, оп.1, *спр.7 Информационные сообщения префектов уездов Буковины и генерального субинспектора особого отдела сигуранцы гор. Черновцы о настроении населения и происшествиях в коммунах. 22 марта 1919 - 24 декабря 1919 г.* [ChRSA, F.1241 Information and press bureau, list 1, dos. 7 Information of district prefects and general subinspector of Chernitsi security service about public mood and events at communities], арк. 33.

³¹ ДАЧО, Ф.12 Секретаріат внутрішніх справ Буковини, оп. 1, *спр. 1533. Переписка с субинспектором сигуранцы и 8 пехотной дивизией г.Черновцы о захвате лесных участков, принадлежащих церковному фонду Буковины, жителями коммуны Флочени Кимполунгского уезда. 18 августа 1920 - 21 апреля 1921 г.* [ChRSA, F.12 Secretary of internal affairs of Bukovina, list 1, dos.1533 Correspondence with subinspector of sigurantsa and VIII infantry division about capturing of forest, property of Religios Fund of Bukovina by citizens of community Flocheni from Kimpolung district], арк. 9, 5, 3, 11, 12.

³² ДАЧО, Ф.12 Секретаріат внутрішніх справ Буковини, оп.1, *спр. 1300. Переписка с префектурами уездов Буковины по административно-хозяйственным вопросам* [ChRSA, F.12, Secretary of internal affairs of Bukovina, list 1, dos. 1300 Correspondence with district prefects of Bukovina on the administrative and economic questions], арк.58, 192.

³³ О. Ю. Карпенко, *Імперіалістична інтервенція на Україні. 1918-1920*, Львів, вид-во ЛДУ, 1964, с. 123-124.

³⁴ ДАЧО, Ф.12 Секретаріат внутрішніх справ Буковини, оп.1, *спр. 77* *Сообщения, указания и переписка о расследовании случаев поджогов имущества еврейского населения г. Дорна-Кодренилор на почве антисемитизма. 1919 - 1921 г.* [ChRSA, F.12, Secretary of internal affairs of Bukovina, list 1, dos. 77 Information, directions and correspondence about investigation of arsons of property of Jewish population city Dorna-Codrenilor as anti-Semitic acts], арк. 4.

³⁵ ДАЧО, Ф.6 Президіальне бюро міністра-делегата Буковини, оп. 1, *спр. 36* *Информационные сообщения генерального инспектора сигуранцы в гор. Черновцы о деятельности социалистических организаций в гор. Черновцы, о настроении населения в Радауцком и Сучавском уездах. 18 мая 1919-24 мая 1919 г.* [ChRSA, F.6 Minister-Deputy presidium bureau, list 1, dos. 36 Information of General security service inspector at Chernivtsi concerning socialist organizations activity in Chernivtsi, public opinion of population in Radautsi and Suchava districts], арк. 5.

³⁶ *Marea cosfătuirea naționalităților din Bucovina* [Great council of Bukovina nationalities], in «Bucovina. Ziarul românilor bucovineni», 1919, 5 Iunie, Nr. 62, p.1; *Eine Aktion Flondors zur Geschaffung eines Beirat für die Bukowina* [Flondor's action for establishing an advisory council for Bukovina], in «Czernowitzer Allgemeine Zeitung und Czernowitzer Tagblatt», 1919, 4 Juni, № 254, s. 1-2.

³⁷ A.Morariu, *Reflexiuni asupra adunării d-lui Dr. I.Flondor* [A.Morariu, Reflektions on the Mr. Dr. I.Flondor meeting], in «Glasul Bucovinei», 1919, 5 Iunie, Nr. 159; *Răspuns unui «democrat» ca mulți alții* [The answer of one democrat as many others], in «Bucovina. Ziarul românilor bucovineni», 1919, 6 Iunie, Nr.63, p.1.

³⁸ D. Hrenciuc, *Familia Flondor versus destinul Bucovinei istorice* [D.Hrenciuc, Family of Flondor and destiny of historical Bukovina], Cluj-Napoca, editura MEGA, 2018, p. 92-94.

³⁹ ДАЧО, Ф. 12 Секретаріат внутрішніх справ Буковини, оп.1, *спр. 58* *Указания командования 8 пехотной дивизии в г. Черновцах по антикоммунистической пропаганде* [ChRSA, , F.12 Secretary of internal affairs of Bukovina, list 1, dos. 58 Orders of the VIII infantry division commander at Chernivtsi about anticommunist propaganda], арк. 3.

⁴⁰ ДАЧО, Ф.12 Секретаріат внутрішніх справ Буковини, оп.1, *спр.78* *Переписка с префектурами уездов Буковины о принятии мер по выявлению дезертиров 114 пехотного полка румынской армии. 1919-1920 г.*, [ChRSA, , F.12 Secretary of internal affairs of Bukovina, list 1, dos. 78 Correspondence with Bukovinian districts prefects' about efforts on disclosure of deserters of 114 rifle regiment of Romanian army], арк.8.

⁴¹ ДАЧО, Ф.6 Президіальне бюро міністра-делегата Буковини, оп.1, *спр. 41* *Копии донесений, рапортов и других материалов о восстании 113 полка в гор. Черновцах в 1919 г.* [ChRSA, F.6 Minister-Deputy presidium bureau, list 1, dos.41 Copies of reports, other materials about 113 regiment rebellion at Chernivtsi in 1919], арк. 1, 2, 6, 7, 22 зв., 29, 34; Ch.U. Clark, *Greater Roumania*, New York, Dodd, Mead and Company, 1922, p. 97; ДАЧО, Ф. 119 Особливий відділ сигуранци, оп.2, *спр.1* *Информационные ноты и донесения агентов полиции об участниках восстания 113 пехотного полка. Списки участников восстания, осужденных военно-полевым судом. 21 ноября 1919 - 28 января 1922 г.* [ChRSA, F.119 Special department of sigurantsa, list 2, dos. 1 Police agents information notes and reports about insurgents of 113 rifle regiment. Register of participaters of rebellion, sentenced by military court], арк. 14, 27, 24, 28зв., 9, 4, 11, 62-64.

⁴² ДАЧО, Ф.12 Секретаріат внутрішніх справ Буковини, оп.1, *спр. 134* *Переписка с Министерством внутренних дел и префектурой Сучавского уезда о мерах борьбы по ликвидации вооруженной банды грабителей, действовавшей в комуне Митокул-Драгомирней. 1919-1919 г.* [ChRSA, F.12 Secretary of internal affairs of Bukovina, list 1, dos.134 Correspondence with Ministry of internal affairs and Suchava district prefect about measures for abolishing armed gang at Mitocul-Dragomirnei], арк. 2, 1 зв., 3-4; О.Ю. Карпенко, *Окупація Північної Буковини боярською Румунією*, с. 60-61.

⁴³ *Наша часопись* [Our paper], in «Воля народа», 1919, 7 серпня, ч.1; *від організації соціально-демократичної (с.-д.) партії* [from organization of social-democracy (s.-d.) party], in «Воля народа», 1919, 28 серпня, ч.4; *Вибори а ми* [Elections and we], in «Воля народа», 1919, 18 вересня, ч.7; *Соціалістичний лад* [Socialist system], in «Воля народа», 9 жовтня, ч.10; *Рух виборчий* [Electoral movement], in «Воля народа», 1919, 23 жовтня, ч.12; *«Воля народа»* [«People's freedom»], in «Воля народа», 1920, 1 січня, ч.1; *Нові вибори* [New elections], in «Воля народа», 1920, 1 цвітня, ч.14; *Перший крок* [First step], in «Воля народа», 1920, 13 мая, ч.20; *Що повинен кождий виборець знати?* [What each elector had to know], in «Воля народа», 1920, 23 мая, ч.22; *По виборах* [After elections], in «Воля народа», 1920, 3 червня, ч.25; ДАЧО, Ф.12 Секретаріат внутрішніх справ Буковини, оп.1, *спр. 101* *Переписка с субинспектором сигуранцы г.Черновцы, с префектурами уездов Буковины о принятии мер по выявлению лиц, подозреваемых в ведении революционной пропаганды. 1919-1919 г.*, [ChRSA, F.12 Secretary of internal affairs of Bukovina, list 1, dos. 101 Correspondence with subinspectorate of security service at Chernivtsi, with district prefects of Bukovina about measures for disclose of persons, suspected in revolutionary propaganda], арк.73; *Политические системы в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. 1917-1929 гг.*

[Political systems at countries of Central and South-eastern Europe. 1917-1929], Москва, Наука, 1988, с. 113; С. Б. Попов, *Социалистическое движение в Румынии и образование компартии. 1917-1921 гг.* [S.B.Popov, Socialist movement at Romania and creation of Communist Party.1917-1921], Москва, Мысль, 1983, с. 74.

⁴⁴ М. Ivan, *Evoluția partidelor noastre politice în cifre și grafice. Studiu comparativ al rezultatelor oficiale ale alegerilor pentru Camera Deputăților din anii 1919-1932* [M.Ivan, Evolution of our political parties in figures and graphics. Comparative research of official results of elections to the Deputies Chamber from 1919-1932], Sibiu, 1934. p.18, Tab. IIb.

⁴⁵ ДАЧО, Ф.6 Президіальне бюро міністра-делегата Буковини, оп.1, *спр. 35 Дело о выдаче разрешения комитету социал-демократической партии в гор. Черновцах на проведение первомайской демонстрации. 27 апреля 4 мая 1919 г.* [ChRSA, F.6 Minister-Deputy presidium bureau, list 1, dos.35 Dossier of issue of permission to the committee of social-democratic party at Chernivtsi for organization of First May manifestation], арк. 2, 5, 6, 8.

⁴⁶ ДАЧО, Ф. 6 Президіальне бюро міністра-делегата Буковини, оп.1, *спр. 36 Информационные сообщения генерального инспектора сигуранцы в гор. Черновцы о деятельности социалистических организаций в гор. Черновцы, о настроении населения в Радауцком и Сучавском уездах. 18 мая 1919 - 24 мая 1919 г.* [ChRSA, F.6 Minister-Deputy presidium bureau, list 1, dos. 36 Information of General security service inspector at Chernivtsi concerning socialist organizations activity in Chernivtsi, public opinion of population in Radautsi and Suchava districts], арк. 7.

⁴⁷ ДАЧО, Ф. 6 Президіальне бюро міністра-делегата Буковини, м.Чернівці, оп.1, *спр. 31 Сообщение министру Буковины в гор. Бухаресте, министру Бессарабии и председателю национальной партии в гор. Сибиу Маниу Юлиу о создании на Буковине «демократической партии – Униря»* [ChRSA, F.6 Minister-Deputy presidium bureau, list 1, dos.31 Information for minister of Bukovina at Bucharest, minister of Bessarabia and president of National party at Sibiu maniu Yuliu about creation at Bukovina «Democratic party – Reunion»], арк. 1-2, 8-9; D.-I. Alexa, *Ion Nistor - fondator și Președinte al Partidului Democrat al Unirii* [D.-I. Alexa, Ion Nistor - creator and president of Democratic party of reunion], in «Codrul Cosminului. Analele științifice de istorie /Universitatea „Ștefan cel Mare” (Suceava)» /Iacobescu Mihai, redactor-șef (seria nouă), Nr. 5 (15), 1999, Suceava: Fundația culturală a Bucovinei, 1999. p. 247-250; Dr. A. Morariu, *Alcătuirea partidului democrat al unirii* [Creation of Democratic party of reunion], in «Glasul Bucovinei. Organul partidului democrat al unirii», 1919, 21 Septembrie, №245; *Constituirea comitetului central al partidului democrat al unirii* [Creation of central committee of Democratic party of reunion], in «Glasul Bucovinei. Organul partidului democrat al unirii», 1919, 21 Septembrie, №245; *Insemnătatea partidului democrat al unirii* [Consequence of Democratic party of reunion], in «Glasul Bucovinei. Organul partidului democrat al unirii», 1919, 23 Septembrie, №246; *Partidul democrat al unirii și ziarele din Ardeal* [Democratic party of reunion and papers from Ardeal] in «Glasul Bucovinei. Organul partidului democrat al unirii», 1919, 25 Septembrie, №248; *Chemarea noastră* [Our appeal], in «Glasul Bucovinei. Organul partidului democrat al unirii», 1919, 26 Septembrie, №249; *Congresul Partidului Democrat al Unirii* [Democratic party of reunion congres], in «Glasul Bucovinei. Organul partidului democrat al unirii», 1920, 20 Aprilie, №403; *Rezoluțiune* [Resolution], in «Glasul Bucovinei. Organul partidului democrat al unirii», 1920, 20 Aprilie, №403; ДАЧО, Ф.1241 Бюро інформації і преси, м.Чернівці, оп. 1, *спр.7 Информационные сообщения префектов уездов Буковины и генерального субинспектора Особого отдела сигуранцы гор. Черновцы о настроении населения и происшествиях в коммунах* [ChRSA, F.1241 Information and press bureau, list 1, dos. 7 Information of district prefects and general subinspector of Chernivtsi security service about public mood and events at communities], арк. 49, 51, 50, 52; *Atitudinea Partidului Glasist* [Attitude of Glasist party], in «Bucovina. Ziarul românilor bucovineni», 1919, 14 Septembrie, Nr. 142, p.1; «*Bucovina*» [Bukovina], in «Bucovina. Ziarul românilor bucovineni», 1919, 16 Septembrie, Nr.143, p. 1.

⁴⁸ С. Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri, vol. al VI-lea, partea a VI-a : 1919-1922.* /Ediție și prefață de S.Neagoe [C.Argetoianu, For those from future. Memories from past times, v. VI, part VI: 1919-1922], București, editura Machiavelli, 1996, p. 31-35.

⁴⁹ *Propaganda liberală în Bucovina* [Liberal's propaganda in Bukovina], in «Bucovina. Ziarul românilor bucovineni», 1919, 16 Septembrie, Nr. 143, p. 1; Rep., *Cum s'a constituit partidul democrat al «Unirii»!* [Rep., How was organized Democratic party of «Reunion»], in «Bucovina. Ziarul românilor bucovineni», 1919, 17 Septembrie, Nr. 144, p. 2; Șt. Vlădescu, *Tovărășie politică?* [S.Vlădescu, Political companionship], in «Bucovina. Ziarul românilor bucovineni», 1919, 24 Septembrie, nr. 150, p.1; Șt. Vlădescu, *Cârnuitorul Bucovinei* [S.Vlădescu, Administrator of Bukovina], in «Bucovina. Ziarul românilor bucovineni», 1919, 3 Octomvrie, nr. 157, p.1.

⁵⁰ *Ухвала партії Фльондора* [Decision of Flondor's party], in «Воля народа», 1919, 9 жовтня, ч.10.

⁵¹ С. Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri, vol. al VI-lea, partea a VI-a : 1919-1922.* /Ediție și prefață de S.Neagoe [C.Argetoianu, For those from future. Memories from past times, v. VI, part VI: 1919-1922], București, editura Machiavelli, 1996, p. 25.

⁵² ДАЧО, Ф.30 Чернівецький обласний інспекторат поліції, оп.1, *спр. 1б Приказ командующего 8-й дивизии об осадном положении на Северной Буковине от 13 января 1919 г.* [ChRSA, F.30, Chernivtsin regional police inspectorate, list 1, dos. 1b Order of VIII division commander about state of siege at Northern Bukovina, 13 January 1919], арк. 1.

⁵³ I. Gumenâi, *Basarabia. Hotin* [I.Gumenyi, Bessarabia. Hotin], in B. Murgescu, A. F. Sora (coord.), «România Mare votează. Alegerile parlamentare din 1919 «la firul ierbii»» [B.Murgescu, A.Sora, The Greater Romania votes. Parliamentary elections of 1919 «at blade of grass»], Iași, Polirom, 2019, p. 82-87.

⁵⁴ «Bucovina. Ziarul românilor bucovineni» [Bukovina. Bukovinian romanians' paper], 1919, 30 Septembrie, nr. 154. p.1; A. Popescu, *Bucovina. Cernăuți (orașul și județul)* [A.Popescu, Bukovina, Chernautsi (city and district)], in B. Murgescu, A. F. Sora (coord.), «România Mare votează», p. 94, 95, 97; «Bucovina. Ziarul românilor bucovineni», 1919, 4 Octombrie, nr. 158, p. 1; *Comunicat oficios* [Official report], in «Bucovina. Ziarul românilor bucovineni», 1919, 8 Octombrie. Nr. 161. P.1; *Comunicat oficios* [Official report], in «Bucovina. Ziarul românilor bucovineni», 1919, 9 Octombrie, nr. 162, p.1; *De ce nu vom participa la alegeri* [Why we shan't participate at elections], in «Bucovina. Ziarul românilor bucovineni», 1919, 12 Octombrie, nr. 165, p. 2.

⁵⁵ A. Popescu, *Bucovina. Cernăuți (orașul și județul)* [A.Popescu, Bukovina, Chernautsi (city and district)], in B. Murgescu, A. F. Sora (coord.), «România Mare votează», p. 98-99, 99-101, 101-102, 105-106.

⁵⁶ D. Hrenciuc, *Bucovina. Rădăuți* [D.Hrenciuc, Bukovina. Radautsi], in B. Murgescu, A. F. Sora (coord.), «România Mare votează», p. 108-113; B. Murgescu, A. F. Sora, *Bilanț parțial* [B.Murgescu, A.F.Sora, Partial balance], in B. Murgescu, A. F. Sora (coord.), «România Mare votează», p. 120.

⁵⁷ D. Hrenciuc, *Bucovina. Zastavna* [D.Hrenciuc, Bucovina. Zastavna] in B. Murgescu, A. F. Sora (coord.), «România Mare votează», p. 116-118.

⁵⁸ *Cine este d.I.Nistor* [What is mr. I.Nistor], in «Bucovina. Ziarul românilor bucovineni», 1919, 8 Noiembrie, nr. 186, p. 1.

⁵⁹ *Parlamentul actual* [Actual Parliament], in «Bucovina. Ziarul românilor bucovineni», 1919, 13 Noiembrie. Nr. 189. P.1; Șt.Vlădescu, *Cum s'au făcut alegerile în Bucovina* [S. Vladescu, How were conducted elections in Bukovina], in «Bucovina. Ziarul românilor bucovineni», 1919, 14 Noiembrie, nr. 190, p.1; Șt. Vlădescu, *În țara liberalilor* [S.Vladescu, In liberals' country], in «Bucovina. Ziarul românilor bucovineni», 1919, 8 Noiembrie, nr. 186, p.1.

⁶⁰ «*Trăiască I.Flondor*» [Long live Y. Flondor], in «Bucovina. Ziarul românilor bucovineni», 1919, 14 Noiembrie, nr. 190, p.1; *Audiență la Rege* [Audience at King], in «Bucovina. Ziarul românilor bucovineni», 1919, 8 Noiembrie, nr. 186, p. 2; *Întrevederi politice* [Political dates], in «Bucovina. Ziarul românilor bucovineni», 1919, 8 Noiembrie, nr. 186, p. 2.

⁶¹ ДАЧО, Ф.12 Секретаріат внутрішніх справ Буковини, оп.1, *спр. 1300. Переписка с префектурами уездов Буковины по административно-хозяйственным вопросам* [ChRSA, F.12, Secretary of internal affairs of Bukovina, list 1, dos. 1300 Correspondence with district prefects of Bukovina on the administrative and economic questions], арк. 40.

⁶² *Шляхами Державного злочину* [On the ways of state crime], in «Воля народа», 1919, 4 грудня, ч.18; *Шляхами Державного злочину* [On the ways of state crime], in «Воля народа», 1919, 11 грудня, ч.19; ДАЧО, Ф.6 Президіальне бюро міністра-делегата Буковини, оп.1, *спр. 400Ц. Информационное сообщение генерального субинспектора особого отдела сигуранцы Буковины о предъявлении союзом железнодорожников Буковины требований политического и экономического характера. 13.XII.1919-30.XII.1919 г.* [ChRSA, F.6 Minister-deputy of Bukovina presidial bureau, list 1, dos. 40 General subinspector of special department of security service at Bukovina information about Railway workers' trade-union demands of political and economical character], арк. 1, 2.

References

1. Derjavnii arhiv Chernivetskoï oblasti (DACHO), F. 6 Prezydialne biuro ministra-delegata Bukovyny, m. Chernivtsi, op.1, *спр. 31 Soobshchenie ministru Bukoviny v gor. Buhareste, ministru Bessarabii i presedatelyu natsionalnoi partii v gor. Sibiu Maniu Iuliu o sozdanii na Bukovine «demokraticheskoi partii – Unirea»* [ChRSA, F.6 Minister-Deputy presidium bureau, list 1, dos.31 Information for minister of Bukovina at Bucharest, minister of Bessarabia and president of National party at Sibiu maniu Yuliu about creation at Bukovina «Democratic party – Reunion»], 9 ark.
2. DACHO, F. 6 Prezydialne biuro ministra-delegata Bukovyny, m. Chernivtsi, op.1, *спр. 35 Delo o vydache razreshenia komitetu sotsial-demokraticheskoi partii v gor. Chernovtsah na provedenie pervomaïskoi demonstratsii. 27 apreliia - 4 maia 1919 g.* [ChRSA, F.6 Minister-Deputy presidium bureau, list 1, dos.35 Dossier of issue of permission to the committee of social-democratic party at Chernivtsi for organization of First May manifestation], 7 ark.

3. DАChO, F. 6 Prezydialne biuro ministra-delegata Bukovyny, m. Chernivtsi, op.1, *spr. 36 Informatsionnye soobshcheniya generalnogo inspektora sigurantsy v gor. Chernovtsy o deyatelnosti sotsialisticheskikh organizatsii v gor. Chernovtsy, o nastroienii naseleniya v Radautskom i Suchavskom uездah. 18 maia 1919-24 maia 1919 h.* [ChRSA, F.6 Minister-Deputy presidium bureau, list 1, dos. 36 Information of General security service inspector at Chernivtsi concerning socialist organizations activity in Chernivtsi, public opinion of population in Radautsi and Suchava districts], 8 ark.
4. DАChO, F. 6 Prezydialne biuro ministra-delegata Bukovyny, m. Chernivtsi, op.1, *spr. 40 OTs. Informatsionnoe soobshchenie generalnogo subinspektora osoboho otdela sigurantsy Bukoviny o predyavlenii soiuzom jeleznodorojnikov Bukoviny trebovanii politicheskoho i ekonomicheskoho haraktera. 13.XII.1919-30.XII.1919 h.* [ChRSA, F.6 Minister-deputy of Bukovina presidial bureau, list 1, dos. 40 General subinspector of special department of security service at Bukovina information about Railway workers' trade-union demands of political and economical character], 2 ark.
5. DАChO, F. 6 Prezydialne biuro ministra-delegata Bukovyny, m. Chernivtsi, op.1, *spr. 41 Kopii donesenii, raportov i drugih materialov o vosstanii 113 polka v g. Chernovtsy v 1919 g.* [ChRSA, F.6 Minister-Deputy presidium bureau, list 1, dos.41 Copies of reports, other materials about 113 regiment rebellion at Chernivtsi in 1919], 36 ark.
6. DАChO, F. 12 Secretariat vnutrishnih sprav Bukovyny, op. 1, *spr. 58 Ukazaniya komandovaniya 8 pehotnoi divizii v g. Chernovtsah po antikommunisticheskoi propahande* [ChRSA, , F.12 Secretary of internal affairs of Bukovina, list 1, dos. 58 Orders of the VIII infantry division commander at Chernivtsi about anticommunist propaganda], 4 ark.
7. DАChO, F. 12 Secretariat vnutrishnih sprav Bukovyny, op. 1, *spr. 77 Soobshcheniya, ukazaniya i perepiska o rassledovanii sluchaev podjohov imushchestva evreiskoho naseleniya g. Dorna-Kodrenilor na pochve antisemitizma. 1919 - 1921 h.* [ChRSA, F.12, Secretary of internal affairs of Bukovina, list 1, dos. 77 Information, directions and correspondence about investigation of arsons of property of Jewish population city Dorna-Codrenilor as anti-Semitic acts], 19 ark.
8. DАChO, F. 12 Secretariat vnutrishnih sprav Bukovyny, op. 1, *spr. 78 Perepiska s prefekturami uездov Bukoviny o prinyatii mer po vyyavleniyu dezertirov 114 pehotnogo polka rumynskoi armii. 1919-1920 h.,* [ChRSA, , F.12 Secretary of internal affairs of Bukovina, list 1, dos. 78 Correspondence with Bukovinian districts prefects' about efforts on disclosure of deserters of 114 rifle regiment of Romanian army], 16 ark.
9. DАChO, F. 12 Secretariat vnutrishnih sprav Bukovyny, op. 1, *spr. 101 Perepiska s subinspektorom sigurantsy g. Chernovtsy, s prefekturami uездov Bukoviny o prinyatii mer po vyyavleniyu lits, podozrevaemyh v vedenii revoliutsionnoi propahandy. 1919-1919 h.,* [ChRSA, F.12 Secretary of internal affairs of Bukovina, list 1, dos. 101 Correspondence with subinspectorate of security service at Chernivtsi, with district prefects of Bukovina about measures for disclose of persons, suspected in revolutionary propaganda], 100 ark.
10. DАChO, F. 12 Secretariat vnutrishnih sprav Bukovyny, op. 1, *spr. 134 Perepiska s Ministerstvom vnutrennih del I prefekturoi Suchavskoho uезда o merah borby po likvidatsii voorujennoi bandy hrabitelei, deistvovavshei v kommune Mitokul-Drahomirnei. 1919-1919 h.* [ChRSA, F.12 Secretary of internal affairs of Bukovina, list 1, dos.134 Correspondence with Ministry of internal affairs and Suchava district prefect about measures for abolishing armed gang at Mitocul-Drăgomiřnei], 6 ark.
11. DАChO, F. 12 Secretariat vnutrishnih sprav Bukovyny, op. 1, *spr. 1300 Perepiska s prefekturami uездov Bukoviny po administrativno-hozyaistvennym voprosam* [Chernivtsy Region state archive, F.12 Secretary of internal affairs of Bukovina, list1, dossier 1300 Correspondence with district prefects of Bukovina on the administrative and economic questions], 214 ark.
12. DАChO, F. 12 Secretariat vnutrishnih sprav Bukovyny, op. 1, *spr. 1533. Perepiska s subinspektoratom sigurantsy I 8 pehotnoi diviziei g Chernovtsy o zahvate lesnyh uchastkov, prinadlejashchih tserkovnomu fondu Bukoviny, jiteliami kommuny Flocheni Kimpolungskoho uезда. 18 avhusta 1920 - 21 aprelya 1921 h.* [ChRSA, F.12 Secretary of internal affairs of Bukovina, list 1, dos.1533 Correspondence with subinspector of sigurantsa and VIII infantry division about capturing of forest, property of Religios Fund of Bukovina by citizens of community Flocheni from Kimpolung district], 17 ark.
13. DАChO, F.30 Chernivetskii oblasnyi inspektorat politsii, op.1, *spr. 1b Prikaz komanduyushchego 8-i divizii ob osadnom položenii na Severnoi Bukovine ot 13 ianvarya 1919 h.* [ChRSA, F.30, Chernivtsin regional police inspectorate, list 1, dos. 1b Order of VIII division commander about state of siege at Northern Bukovina, 13 January 1919], 11 ark.
14. DАChO, F. 119 Osoblyvyi viddil sigurantsy, op. 2, *spr.1 Informatsionnye noty i doneseniya ahentov politsii ob uchastnikah vosstaniya 113 pehotnogo polka. Spiski uchastnikov vosstaniya, osujdennyh voenno-polevym sudom. 21 noyabrya 1919 - 28 ianvarya 1922 h.*[ChRSA, F.119 Special department of sigurantsa, list 2, dos. 1

- Police agents information notes and reports about insurgents of 113 rifle regiment. Register of participaters of rebellion, sentenced by military court], 141 ark.
15. DACHo, F.1241 Biuro informatsii ta presy, op.1, *spr.7 Informatsionnyie soobshcheniya prefektov uездov Bukoviny I generalnoho subinspektora osoboho otdela sigurantsy hor: Chernovtsy o nastroienii naseleniya I proisshestviyah v kommunah. 22 marta 1919 - 24 decabrya 1919 h.* [ChRSA, F.1241 Information and press bureau, list 1, dos. 7 Information of district prefects and general subinspector of Chernitsi sigurantsa about public mood and events at communities], 57 ark.
 16. V.M.Botushanskyi, A.M.Hluhovskiyi, I.A.Hrytsenko, I.I.Kompaniets, *Narysy z istorii Pivnichnoi Bukovyny* [V.M.Botushanskyi, A.M.Hluhovskiyi, I.A.Hrytsenko, I.I.Kompaniets, Essay on the history of Northern Bukovina], Kyiv, Naukova dumka, 1980, 338 s.
 17. O. Yu. Karpenko, *Imperialistychna interventsia na Ukraini. 1918-1920* [O.Yu. Karpenko, Imperialistic intervention in Ukraine. 1918-1920], Lviv, ved-vo LDU, 1964, 256 s.
 18. O. Yu. Karpenko, *Okupatsiya Pivnichnoi Bukovyny boyarskoyu Rumuniyu I borotba trudyashchyyh mas proty okupatsiinoho rejymu (1918-1919 rr.)* [O.Yu.Karpenko, Occupation of North Bukovina by boyar Romania and fighting of working masses against the occupation regime (1918-1919)], in «Ukrainskii istorychnyi jurnal», 1966, №10, s. 56-62.
 19. I.I. Kompaniets', *Stanovyshche i borotba trudyashchyyh mas Galychyny, Bukovyny ta Zakarpattya na pochatku XX st. (1900-1919 roky)*[I.I.Kompaniets, Situation and struggle of working masses of Galicia, Bukovina and Transcarpathia in the early XX centure (1900-1919)], Kyiv, vyd-vo AN URSSR, 1960, 372 s.
 20. V. M. Kurylo, *Vplyv Velykoi Jovtnevoi sotsialistychnoi revolutsii na rozvytok revolutsiinoho ruhu na Bukovyni* [V.M.Kurilo, Influence of Great October Socialist Revolution on the development of revolutionary movement at Bukovina], Chernivtsi, 1973, 151 s.
 21. №130. *1 travnya 1919 r. – Nota uryadu URSSR ministru zakordonnyh sprav Rumunii*, in «Borotba trudyashchyyh Bukoviny za sotsialne i natsionalne vyzvolennya i vozzyednannya z Ukrainskoyu RSR. 1917-1941. Dokumenty I materialy» [Nr.130. 1 Mai 1919. - Note of UkrSSR to the minister of Foreign Affairs of Romania, in Struggle of working people of Bukovina for social and national liberation and for uniting with Ukrainian SSR. 1917-1941. Documents and materials], Chernivtsi, Oblvydav, 1958, s. 172-173.
 22. H. Piddubnyi, *Bukovina, yy mynule i suchasne. Suspilno-politychnyi narys iz maliunkamy i mapoiu Bukovyny.* [H.Piddubnyi, Bukovina, its past and present. Social-political essay with pictures and map of Bukovina], Kharkiv, 1928, Chernivtsi, Zelena Bukovina, 2005, 216 s.
 23. *Politicheskie sistemy v stranah Tsentralnoi i Yugo-Vostochnoi Evropy. 1917-1929 gg.* [Political systems at countries of Central and South-eastern Europe. 1917-1929], Moskva, Nauka, 1988, 536 s.
 24. S. B. Popov, *Sotsialisticheskoe dvijenie v Rumynii i obrazovanie kompartii. 1917-1921 gg.* [S.B.Popov, Socialist movement at Romania and creation of Communist Party.1917-1921], Moskva, Mysl', 1983. 183 s.
 25. D.-I. Alexa, *Ion Nistor – fondator și Președinte al Partidului Democrat al Unirii* [D.-I. Alexa, Ion Nistor – creator and president of Democratic party of reuniuon], in «Codrul Cosminului. Analele științifice de istorie /Universitatea „Ștefan cel Mare” (Suceava)» /Iacobescu Mihai, redactor-șef (seria nouă), Nr. 5 (15), 1999, Suceava: Fundația culturală a Bucovinei, 1999. p. 247-250.
 26. C. Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri, vol. al VI-lea, Partea a VI-a: 1919-1922* [C.Argetoianu, For those from future. Memories from past times, v. VI, part VI: 1919-1922] /Ediție și prefață de S.Neagoe, București, editura Machiavelli, 1996, 340 p.
 27. D. Cain, *Un senator în vremuri de război* [D.Cain, One senator during the war times], in Gr. Procopiu, *Parlamentul în pribegie: 1916–1918. Amintiri, note și impresii /Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de D.Cain*, București, Humanitas, 2018. p. 5-70.
 28. Ch.U. Clark, *Greater Roumania*, New York, Dodd, Mead and Company, 1922, 477 p.
 29. R. Economu, *Iancu Flondor. Date inedite din Arhivele Statului* [R.Economu, Yanku Flondor, new facts from State Archive], in «Analele Bucovinei», 1994, Nr.1, p. 55-66.
 30. I.Gumenâi, *Basarabia. Hotin* [I.Gumenyi, Hotin], in B.Murgescu, A. F. Sora (coord.), «România Mare votează. Alegerile parlamentare din 1919 «la firul ierbii»» [B.Murgescu, A.Sora The Greater Romania votes. Parliamentary elections of 1919 «at blade of grass»], Iași, Polirom, 2019, p. 80-89.
 31. D. Hrenciuc, *Bucovina. Rădăuți* [D.Hrenciuc, Bukovina. Radauti], in B.Murgescu, A. F. Sora (coord.), «România Mare votează. Alegerile parlamentare din 1919 «la firul ierbii»» [B.Murgescu, A.Sora The Greater Romania votes. Parliamentary elections of 1919 «at blade of grass»], Iași, Polirom, 2019, p. 108-113.
 32. D. Hrenciuc, *Bucovina. Zastavna* [D.Hrenciuc, Bukovina. Zastavna], in B.Murgescu, A. F. Sora (coord.), «România Mare votează. Alegerile parlamentare din 1919 «la firul ierbii»» [B.Murgescu, A.Sora The Greater Romania votes. Parliamentary elections of 1919 «at blade of grass»], Iași, Polirom, 2019, p. 114-118.

33. D. Hrenciuc, *Familia Flondor versus destinul Bucovinei istorice* [D.Hrenciuc, Family of Flondor and destiny of historical Bukovina], Cluj-Napoca, editura MEGA, 2018. 282 p.
34. *Intrarea armatei române în Bucovina (1918) și cooperarea ei cu celelalte instituții de stat pentru educarea straturilor sociale* [Entry of the Romanian army in Bukovina (1918) and its collobaration with another state institutions for education of social estates], in «Zece ani dela Unire», Cernăuți, Glasul Bucovinei, 1928, p. 27-77.
35. G. Irimescu, *Scrisori către și de la Iancu Flondor din anii 1918-1924 privind viața politică românească* [G.Irimescu, Letters to and from Yancu Flondor from years 1918-1924 about Romanian political life], in «Codrul Cosminului. Anale științifice de istorie», 2000-2001-2003, nr. 6-7 (16-17), p. 377-404.
36. M. Ivan, *Evoluția partidelor noastre politice în cifre și grafice. Studiu comparativ al rezultatelor oficiale ale alegerilor pentru Camera Deputăților din anii 1919-1932* [M.Ivan, Evolution of our political parties in figures and graphics. Comparative research of official results of elections to the Deputies Chamber from 1919-1932], Sibiu, 1934. 63 p.
37. *Iancu Flondor; Bucovina și România Mare. Documente și scrisori* /Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de A. Popescu; Prefață de M.Neamțu; Cuvânt înainte de M.I.Miclescu [Yanku Flondor, Bukovina and Greater Romania. Documents and letters /Edition, article and notes by A.Popescu, Introduction by M.Neamtsu, Forward by M.I.Miclescu], București, Humanitas, 2017, 239 p.
38. A.Marghiloman, *Note politice: 1897-1924, vol. IV: 1918-1919* [A.Marghiloman, Political notes: 1897-1924, vol. IV: 1918-1919], București, editura Institutului de arte grafice «Eminescu», 1927, 436 p.
39. B.Murgescu, A. F. Sora, *Bucovina. Bilanț parțial* [B.Murgescu, A.F.Sora, Partial balance], in B. Murgescu, A. F. Sora (coord.), «România Mare votează», p. 119-120.
40. O. I. Nistor-Apostolescu, *Din comoara mea de amintiri* [O.I.Nistor-Apostolescu, From my pantry of memories], Rădăuți, Septentrion, 2003, 216 p.
41. A.Popescu, *Bucovina. Cernăuți (orașul și județul)* [A.Popescu, Bukovina, Chernautsi (city and district)], in B.Murgescu, A. F. Sora (coord.), «România Mare votează. Alegerile parlamentare din 1919 «la firul ierbii»» [B.Murgescu, A.Sora, The Greater Romania votes. Parliamentary elections of 1919 «at blade of grass»], Iași, Polirom, 2019, p. 93-107.
42. Gr. Procopiu, *Parlamentul în pribegie: 1916-1918. Amintiri, note și impresii* [Gr.Procopiu, Parliament in expulsion: 1916–1918. Memories, notes and impresions] /Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de D.Cain, București, Humanitas, 2018. 270 p.
43. *Decret de organizare a Bucovinei din 19 Decembrie 1918* [Decree on organisation of Bukovina from 19 December 1918], in C. Hamangiu, «Codul General al României. Vol. VIII: Legi uzuale 1913-1919», București, s.a., p. 1178-1179.
44. *vid orhanizatsii sociyalno-demokratychnoi (s.-d.) partii* [from organization of social-democracy (s.-d.) party], in «Volya naroda», 1919, 28 serpnaya, ch.4.
45. *Vybory a my* [Elections and we], in «Volya naroda», 1919, 18 veresnya, ch.7.
46. «*Volya naroda*» [«People's freedom»], in «Volya naroda», 1920, 1 sichnya, ch.1.
47. *Nasha chasopys'* [Our paper], in «Volya naroda», 1919, 7 serpnaya, ch.1.
48. *Novi vybory* [New elections], in «Volya naroda», 1920, 1 tsvitnya, ch.14.
49. *Pershyy krok* [First step], in «Volya naroda», 1920, 13 maya, ch.20.
50. *Po vyborah* [After elections], in «Volya naroda», 1920, 3 chervnya, ch.25.
51. *Ruh vyborchyyi* [Electoral movement], in «Volya naroda», 1919, 23 jovtnya, ch.12.
52. *Sotsialistychnyi lad* [Socialist system], in «Volya naroda», 9 jovtnya, ch.10.
53. *Uhvala partii Flondora* [Decision of Flondor's party], in «Volya naroda», 1919, 9 jovtnya, ch.10.
54. *Shlyahamy Derjavnogo zlochynu* [On the ways of state crime], in «Volya naroda», 1919, 4 hrudnya, ch.18.
55. *Shlyahamy Derjavnogo zlochynu* [On the ways of state crime], in «Volya naroda», 1919, 11 hrudnya, ch.19.
56. *Shcho povynen kojdyi vyborets znaty?* [What each elector had to know?], in «Volya naroda», 1920, 23 maya, ch.22.
57. *Atitudinea Partidului Glasist* [Attitude of Glasist party], in «Bucovina. Ziarul românilor bucovineni», 1919, 14 Septembrie, Nr. 142, p.1.
58. *Audiență la Rege* [Audience at King], in «Bucovina. Ziarul românilor bucovineni», 1919, 8 Noemvrie, nr. 186, p. 2.
59. «*Bucovina*» [Bukovina], in «Bucovina. Ziarul românilor bucovineni», 1919, 16 Septembrie, Nr.143, p. 1.
60. «*Bucovina. Ziarul românilor bucovineni*» [Bukovina. Bukovinian romanians' paper], 1919, 30 Septemvrie, nr. 154. p.1.
61. «*Bucovina. Ziarul românilor bucovineni*», 1919, 4 Octomvrie, nr. 158, p. 1.

62. *Chemarea noastră* [Our appeal], in «Glasul Bucovinei. Organul partidului democrat al unirii», 1919, 26 Septembrie, № 249.
63. *Cine este d.I.Nistor* [What is mr. I.Nistor], in «Bucovina. Ziarul românilor bucovineni», 1919, 8 Noemvrie, nr. 186, p. 1.
64. *Comunicat oficios* [Official report], in «Bucovina. Ziarul românilor bucovineni», 1919, 8 Octomvrie, nr. 161, p.1;
65. *Comunicat oficios* [Official report], in «Bucovina. Ziarul românilor bucovineni», 1919, 9 Octomvrie, nr. 162, p.1.
66. *Congresul Partidului Democrat al Unirii* [Democratic party of reunion congress], in «Glasul Bucovinei. Organul partidului democrat al unirii», 1920, 20 Aprilie, № 403.
67. *Constituirea comitetului central al partidului democrat al unirii* [Creation of central committee of Democratic party of reunion], in «Glasul Bucovinei. Organul partidului democrat al unirii», 1919, 21 Septembrie, № 245.
68. *De ce nu vom participa la alegeri* [Why we shan't participate at elections], in «Bucovina. Ziarul românilor bucovineni», 1919, 12 Octomvrie, nr. 165, p. 2.
69. *Eine Aktion Flondors zur Geschaffung eines Beirat für die Bukowina* [Flondor's action for establishing an advisory council for Bukovina], in «Czernowitzer Allgemeine Zeitung und Czernowitzer Tagblatt», 1919, 4 Juni, № 254, s. 1–2.
70. *Insemnătatea partidului democrat al unirii* [Consequence of Democratic party of reunion], in «Glasul Bucovinei. Organul partidului democrat al unirii», 1919, 23 Septembrie, № 246.
71. *Întrevederi politice* [Political dates], in «Bucovina. Ziarul românilor bucovineni», 1919, 8 Noemvrie, nr. 186, p. 2.
72. *Marea cosfătuirea naționalităților din Bucovina* [Great council of Bukovina nationalities], in «Bucovina. Ziarul românilor bucovineni», 1919, 5 Iunie, nr. 62, p.1.
73. Dr. A. Morariu, *Alcătuirea partidului democrat al unirii* [Creation of Democratic party of reunion], in «Glasul Bucovinei. Organul partidului democrat al unirii», 1919, 21 Septembrie, № 245.
74. A.Morariu, *Reflexiuni asupra adunării d-lui Dr. I.Flondor* [A.Morariu, Reflektions on the Mr. Dr. I.Flondor meeting], in «Glasul Bucovinei», 1919, 5 Iunie, nr. 159.
75. *Parlamentul actual* [Actual Parlament], in «Bucovina. Ziarul românilor bucovineni», 1919, 13 Noemvrie, nr. 189, P.1.
76. *Partidul democrat al unirii și ziarele din Ardeal* [Democratic party of reunion and papers from Ardeal], in «Glasul Bucovinei. Organul partidului democrat al unirii», 1919, 25 Septembrie, № 248.
77. *Problema Bucovinei* [Problem of Bukovina], in «Bucovina. Ziarul românilor bucovineni», 1919, 30 Iulie, nr. 106, p. 1.
78. *Propaganda liberală în Bucovina* [Liberal's propaganda in Bukovina], in «Bucovina. Ziarul românilor bucovineni», 1919, 16 Septembrie, nr. 143, p. 1.
79. *Răspuns unui «democrat» ca mulți alții* [The answer of one democate as many others], in «Bucovina. Ziarul românilor bucovineni», 1919, 6 Iunie, nr. 63, p.1.
80. Rep., *Cum s'a constituit partidul democrat al «Unirii»!* [Rep., How was organized Democratic party of «Reunion»], in «Bucovina. Ziarul românilor bucovineni», 1919, 17 Septembrie, nr. 144, p. 2.
81. *Rezoluțiune* [Resolution], in «Glasul Bucovinei. Organul partidului democrat al unirii», 1920, 20 Aprilie, № 403.
82. *Rezultat unei politici* [The result of one policy], in «Bucovina. Ziarul românilor bucovineni», 1919, 16 Iulie, nr. 94, p. 1.
83. *«Trăiască I.Flondor»* [Long live Y. Flondor], in «Bucovina. Ziarul românilor bucovineni», 1919, 14 Noemvrie, nr. 190, p.1.
84. Șt. Vlădescu, *Cărmuitorul Bucovinei* [S.Vlădescu, Administrator of Bukovina], in «Bucovina. Ziarul românilor bucovineni», 1919, 3 Octomvrie, nr. 157, p.1.
85. Șt.Vlădescu, *Cum s'au făcut alegerile în Bucovina* [S. Vlădescu, How were conduct elections in Bukovina], in «Bucovina. Ziarul românilor bucovineni», 1919, 14 Noemvrie, nr. 190, p.1.
86. Șt. Vlădescu, *În țara liberalilor* [S.Vlădescu, In liberals' country], in «Bucovina. Ziarul românilor bucovineni», 1919, 8 Noemvrie, nr. 186, p.1.
87. Șt. Vlădescu, *Tovărășie politică?* [S.Vlădescu, Political companianship], in «Bucovina. Ziarul românilor bucovineni», 1919, 24 Septembrie, nr. 150, p.1.